वैद्यजीवन ॥ ॥ ॥ यस्याँघ्रिकंजमकरंदलिहोऽमरौघा व्यासादयोविविधवाङ्मयमाचिकीर्षुः जक्ष्मास्मिदेत्यटजनायकृता
१ वतारो विघ्नंसनोनरहरिर्निरवलंनिहन्यात् १ जंरद्वीपपथितयशोराशिनाशासितशोरक्षेशकापतिरिक्ष
रेशविशाखिजेशाः जक्ष्मीदासःसकलजगतावंदनीयानुजावोद्भुसाक्षान्मोधकारःकरणजदमतानेदि
तात्रेमविष्णुः २ जक्ष्मीप्रसाद्यनृहरिंसतदीयपादपाथोजपूजनपवित्रविचित्रकीर्त्तिः गोष्ठ्यामिनोसमधि
गम्यहरिप्रणतधर्म्मैः ग्रंथासवक्ष्मानजमात्मनिष्ठम् २ श्रीमन्मनोहरइतिप्रथितःपृथिव्यांतस्या॰॰त्म॰
जोखिलमहीपशिरःस्थरत्नैः प्रद्योतितांघ्रियुगजोनिषुजाभिपत्यमापादिवैद्यरघनासुकृतश्रमोजस्४
तस्यात्मजोनिरवलवैद्यकतंत्रवेत्तासेनातविषंप्रबलदुर्जनमानहेता जक्ष्मीनृसिंहकृपयाप्तसमस्तशा
स्त्रीटीकांवदीजकपदिमोहरिनाथशर्म्मा ५ मात्सर्यमुत्सृज्यविलोकनीया साद्रिर्दयावस्त्रियेसदीया
व्याख्याकृपांसंवलितांविधातैः प्रमाणमात्मेयातिहिस्त्रीकृतातैः ६ वैद्यजीवनगूढार्थदीपिकेदृश्यतत्त्व
ते स्नेहपूर्वंसदासद्भि रुदीप्याविनयात्मम ७ मेधांसुधारत्नविधागयेषां जोलिम्मराजःकृतवैद्यजीवनम्
तयासमेवादभिषेणयंथे प्रबोधनायालकृतगद्यपद्यम् ८ अथकाव्यम् प्रकृतिसुभगंगात्रंप्रीतिपात्रंसमाया
दिश्रेत्किंमपिकमनयामलंमंगलंवः अरुणकमलजीजोयस्यपादौदधाते प्रणतदरुजटालीगांगरिंगस्य
रंगे २ व्याख्या जोलिम्मराजकविःत्रिष्टावारमंगलीकृत्यप्रारब्धग्रंथस्यनिर्विघ्नपरिसमाप्त्यर्थं श्रीकृत्समर्थ
यत्रास्तीर्वादात्मकंमंगलमाचरतीति किमपिवचनरचनागोचरंयत्प्रसन्नस्वरूपंवःयुष्मभ्यंपावकेर्मे रामवंद्य
मंगलंदिशतुददातु दिशतिसङ्कल्पे दानपात्रेचतुर्थी वचनगोचरत्वमाह प्रकृतिः यतोवाचोनिवर्त्तन्त्र १

प्राप्यमनसासहेति किंभूतेनयामजेधाम अतसीपुष्पसंकाशं पुनःप्रकृत्यास्वभावतःसुभगं कोविकं
दर्पजावण्यमगात्रंशरीरंयस्यतत् पुनःरमायाजक्ष्मीःप्रीतिपात्रं यच्चरणश्रितालक्ष्मीः प्रपद्वेषिस्पर्द्ध
दिवुकटाक्षमपिनाक्षिपतीतिभावः किंतद्धाम यस्यपादौअरुणलीलोदभासे कोकनदविलासविजय
तः लीलाविलासक्रियतेयेत्यमरः नखुतरंगेषुदोलायमानस्यकमलस्यविलासः संलक्ष्यते नखुनिष्फल
स्यतत्राह कैःप्रणतदरुजटालीगांगरिंगत्तरंगैः प्रणतःपादपतितोयोदरोमहादेवस्तस्यदरुजटाजूटा॰॰
क्किंस्तस्याऽगंगासंबंधिनोरिंगंतोगछंतस्तरंगास्तैः ननुक्यामजस्यचरणकुशस्यकोकनदत्वंनसंघटते
परंतुपादतलस्यरक्तत्वमंगीकृत्योक्तम् यद्वासामुद्रकेरक्तलक्षणं शंकरेपाणिपादौतओष्ठौनेत्रो॰
तालिनखानिच किंक्वातालुभगेष्ठौच समरस्कोधनीलवेत्र२ अस्यनिर्मलचरणयोःकपिलजटानांप्रतिबिं
बलाद्रक्तत्वमपिसंभवतीत्यपिसंभावनीयम् निजेष्टदेवतांप्रणामीजक्ष्मीकांतपुनर्नमस्कारात्मकमंग
लमाचरति काव्यम् रंलंवासदृशांदृशांसुखकरंश्रीमत्प्रसंगंस्मरं स्पर्शाष्टादशवाङ्मतंमगवतोनर्मस्य
नाम्नेनके यस्यैकेनमयाघटस्तनिघरीमिथोसमुत्पद्यते पद्योनोन्नतमंगनाधरकुचस्वर्धुनिधनो॰
दरम् २ व्याख्या अरंजोलिम्मराजः नर्मस्यमहादेवस्यनाम्नेनवानौनजेनमामि प्राग्जन्मोपार्जितानां
सुनकर्म्मनाम्नेकथ्यते पतिव्रतानास्तिकपरमभाग्योदयमेवालुंतव्यम् यथा पतिव्रताकथयतीत्वा
दारंसयतेंद्रियापत्नी यदातदावैहिनाजस्यतपसःफलमिति किंभूतस्यनर्मस्य भगवतः ऐश्वर्यस्यस
मग्रस्यधर्म्मस्ययशसःश्रियः ज्ञानवैराग्ययोश्चैवषण्णांभगइतीरितः भगोस्यास्तीतिभगवान् तस्यभ

नेनषगुणैश्वर्यसंपन्नस्यापिहरस्यनाग्येनवानीतिरुक्तिर्ते किंविशिष्टंनाग्यं वामामनोहरादृक्यासो
तास्तासांस्त्रीणांमध्येरत्नंश्रेष्ठं यतोयातोयदुत्कृष्टंतद्रत्नमभिधीयते पुनः दृशोमुखकरं त्रीद्र
यीतिन्यायत्वात् यथामार्कंमेये कायास्तेस्त्रीमहाराजसायंतोहिमाचले नैवतादृक्कुत्रिद्रष्टं
केनचिदुत्तमः मिति पुनःश्रीसप्तशृंगास्यदेश्रीसप्तशृंगेहिमाचलयएवास्यदेश्यानेयस्यतत् सदृष्टा
तांततो देवीहिमाचलसंस्थितामितिमार्कंमेयोक्तत्वात्सप्तशृंगेहिमाचलएवसंभावनीया श्रीप
रशूर्वेहिमादेःपर्वतराजत्वात् पुनःस्यष्टान्नष्टादन्यावाहवोयस्यातत् यदुक्तंपुष्पोद्भव्याम् प्रीत्य
ष्टादन्यसंमितेषुयुगपद्भूपेषुरंध्रेवरास्त्रीभवानवतोविनर्षिनगवत्यष्टादशैतान्नदृक्षान् ततकिं हेय
रत्ननियन्तस्केनयस्योपासकेनमयाघटीमध्येघटीकापरिमिते कालेपद्मानोक्तलोकानांत्रातेनत्या
दृतेक्रियते अनेनचस्मिन्नवान्यनुग्रहातिन्यायेरुक्तिर्ते किंहतंपद्मानोत्रातेत्रंगवानोन्यधरापद्म
मुद्धाचतयोर्यत्यर्थनिधानेप्रतियत्नमानतदुद्धरंतत्प्रतिपक्षमाह गोवर्द्धनाचार्यः सत्कविरस
नास्पर्शानिरूपितत्वात्त्रालिपाकेनतत्सोदयताधरमपिनाप्रियते कास्कथादासीति २ दृदानींस्व॥
स्मिन्सूर्यरूपामाविःकुर्वन्प्रतिश्लोकमेति मूल दिवाकरप्रसादेन रोगारोग्यसमीहया समासेन।
वयंकर्मः काव्यसद्वैद्यजीवनम् २ टीका वयंकाव्यंकर्मः केनसमासेन संक्षेपतः कवेरिदंकर्म
काव्येनाम्नेथं एकत्वेनप्रयुंजीयाद्भवत्विनेदंग्रन्थरूपंतिबचनाद्वयमितिबहुत्वेनदोषः कयारोगारो
ग्यसमीहया रुज्यतेपीड्यतेरेहोऽनेनेतिरोगः रोगदोषवैषम्यं अरोगोदोषसाम्यंतस्यसावेआरोग्यं २

तयोःसमीहयावांछया यथादोषवैषम्यंपरिहृत्यदोषसाम्येस्थासथामनोरमेनेतिभावः यथाहवाग्भटः
रोगस्तुदोषवैषम्यंदोषसाम्यमरोगता ननुसनोरथेनेरुस्वास्थ्यंकथंभवतितत्राह दिवाकरप्रसादेन।
सूर्यरूपयाकरहतयासूर्यरूपाआरोग्यदात्रिकिम यथाभविष्यपुराणेआरोग्येनास्करादिच्छेद्धनमिच्छे
दुताशनात् ज्ञानंचमोक्षमीशात्तुत्रिच्छेत्सूर्यमिच्छेत्कुमारादिति यद्वा दिवाकरोनाप्रकाशस्तस्यपिता
तस्यप्रसन्नतया प्रसादस्तत्प्रसन्नतेत्यमरः पुत्रस्यग्रंथकरत्वमवेक्ष्यपिताप्रसन्नोभवतीप्रसिद्धं किंवि
शिष्टंकाव्यंसत्समीक्षीनम् पुनःवैद्यानांजीवनंच यद्वा संतःपंडितायेवैद्यास्तेषांजीवनेप्राणिप्रियत
मंमित्यर्थः सत्स्वकोविदोबुधइत्यमरः अनेनमहद्वैद्यानामस्मिन्नधिकारित्वंसूचितमितितात्प
र्यार्थः २ तस्माद्दमाश्रित्यदुष्टनयंसदृष्टांतमपहरति मूल तथापिक्रियतेग्रंथः संतियद्यपिदुर्जनाः न
हिरत्नुनयाचौर्यंकोदैन्यंवानेववर्त्तते ४ टीका यद्यपिदुर्जनाःपरापवादपिशुनाःसंति तथापिग्रंथः
क्रियतेमयेतिशेषः नन्वुर्जनोनेतव्यं तत्रदृष्टांतं श्लोकःरत्नुनयात्तोरभीत्यःदैन्यवान् किंनवा
तिनहि दीनस्यभावोदैन्यं अबुधस्यैतदस्तियस्मात्सदैन्यवान् नहिसावधानानांचौरभयं तथाममा
पिसत्कवेर्दुष्टनयेनास्तीतिभावः ४ स्वकपोलकल्पितंपरिहरन्नाह मूल गद्गदंरुदन्यत्रचैरुरु
कोर्यमुनिर्निर्घृणाकरुणयाकथितंतयेत् अस्विलेलिखाग्निखलुतत्परहस्यं स्वकपोलकल्पितंन्हि
रास्तिनकिंचित् टीका चरकायेमुनिर्घृणा यदेषत्राख्यंकथितं कयाकरुणया किमर्थम् गद्गं
रुदनायरोगनाशाय खलुनिश्चितं तत्तस्यैवरोगाख्यस्यहस्यं रहस्यंरहसिभवं नहिनिश्चयेनाग्निहास्यिनग्रंथे

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

किंचित्कज्यनरमपिस्वकपोजकज्यितेस्वयंकज्यितेनास्ति यथाहरकः कृपयस्कनरयाजोजगृकरलेप्र
काहितम् दीर्घमायुस्किकीर्षतोवेदवर्द्धनमायुषइति आदिशब्दातनेकनोजातिवेशाजाउकर्णहारीता
दीनांग्रहणम् ५ अस्मिन्ग्रंथेऽस्मनधिकारिणआह मूल येषांनवेतीजलनासुजलं मङ्कुनसाहित्यस्कध
समुद्रेशोस्मिंतिकिंममदोप्रयासेनइतीयथावारिवधविज्ञानाय दीका दाहनिरवेदे तेषुरुषाममप्रय
सानं ग्रंथकरणश्रमान्किशास्त्रेयेति आधिक्षुन तेके येषांचेतः जलनासुस्त्रीषुनजलं येषांचेतः सा हि
त्यस्कधसमुद्रेनमग्ने साहित्यंकाव्यंतदेवस्कधसमुद्रस्तस्मिन् तत्रदृष्टांतः मंथेयथोवेद्या हावनाव
विज्ञानानजानाति ६ आदौवैद्यलक्षणान्याह मूल गुरोधीताऽखिलवैद्यविद्यः पीयूषपाणिःकुस
लः क्रियास्कृतस्मृहोधैर्यधरःकृपालुः षडधिकारीनिषगीदृशःस्यात् ७ टीका निषग्द्रव्याण्युप
स्थानारोगीपादश्चष्टव्यमिति चतुष्पाद्चिकित्सायावैद्यःप्रथमपाद्मतएवादौ वैद्यलक्षणान्याह गु
रोरिति ६ दृशोनिषक्वैद्यःअधिकारीस्यात् आरोग्यकरणेप्रभु सर्ववेत्तृकिंविशिष्टःगुरोसकाशात्तथा
धीताअष्टांगावैद्यविद्यायेनसः नतुदौर्यातिमात्रगृहीतवैद्यविद्यः यदुक्तं विद्यागृहीतेति दौर्यशब्दल
क्षणंचजातनतेषांसिध्यतेकिंचिन्मणिमंत्रौषधादिकमिति पुनःपीयूषपाणिः पीयुषममृतंपाणौ यस्यसः
सन्निहितःसदापुनःक्रियास्कुशलः अप्रमत्तकर्णः यथाहवाग्भटः दक्षस्तीर्थीशीलवान्शास्त्रदृष्टिकर्मा
नुरक्तिर्भिषक्पृतिपुनःधैर्यधरः स्वयंधैर्यधरतिरोगिणंधारयति पुनःगतस्पृहः गतस्पृहागतदीनेनोऽव्य
याप्तिवाद्यायस्थमः यदुक्तं नतुक्रीतलोभेनचिकित्सापण्यविक्रियम् दृष्ट्वागुणंवस्कमतीजिघेतार्द्रव

सयेपुनःदयालुःदुखितेयदयालुःपुनःशुचीवस्त्रालंकारादिनोज्वलःशुद्धंच क्रीतःकर्कश
:स्तब्धःस्वाधीनःस्वयमागतः पंचवैद्यानपृच्छेते मन्वंतरिसमायवि१ मूल आरोग्यनिदानंविधिना वि
द्याज्ञोधिनिश्चयम् ततःसाध्यंपरीक्षेत पश्चाद्भिषगुपाचरेत् ८ टीका भिषक्आदौव्याधिविनिश्च
यंविदध्यात् प्रथमंरोगपरीक्षणंकुर्यात् यथाहवाग्भटः व्याधेस्तत्वपरिज्ञानंवेदनायाश्चनिग्रह
म् एतद्वैद्यस्यवैद्यत्वंनवैद्यःप्रभुरायुषः इति कैन निदानविधिना निदानोक्तपंचप्रकारेण यथा
निदानंपूर्वरूपाणिरूपाण्युपशयस्तथा संप्राप्तिरितिविज्ञानंरोगाणांपंचधास्मृतमिति ततःरोगप
रीक्षेत साध्यपरीक्षेतः ततःसाध्येकालेषुपाचरेत्तद्भिषक्तेन यदुक्तं तीक्ष्णेन रोगमादौपरीक्षेत त
दनंतरमौषधम् ततः कर्मभिषक्पश्चात्कुशलश्चैवसमाचरेत् ९ मूल औषधंहवैद्योनात्यंतंज्वरा
र्दितः परसंसर्गसंसक्तं कजत्रेमिवसाधवः १० टीका ज्वरपीडितानरान्हवैद्यानाशास्त्रेतरवि
क्तिसकानौषधंत्यजेत् इत्यर्थेवपरिहरेत् विनाशास्त्रेणयोकुर्यात्समाकुर्वीहयातनमितिनकर्त
व्यलंघकराक्तिमविनगृह्णते तथामूढवैद्यस्यापीतिभावः सर्वरोगेषु ज्वरस्यप्रधानत्वात्सर्वरोगग्रहणम्
तत्रदृष्टांत कैकिमिव साधवःसक्ता नाःकजत्रेनार्यामिव ननुसाधवश्चेतःस्त्रीत्यागस्तत्राह किंन्
तेकजत्रे परसंसर्गसंसक्तंपरपुरुषसंगआसक्तं यथागमःस्वछंदगाहिवानारीतस्यास्त्यागोविधी
यते नचैवस्त्रीवधंकुर्यान्नचैवांगविकर्तनम् ११ मूल पथ्येसतिगदार्तस्य किमौषधनिषेवणैः पथ्ये
ऽसतिगदार्तस्य किमौषधनिषेवणैः १२ टीका गदार्तस्यरोगिणः पथ्येसतिक्रियमाणेऽसति क्रि

क्रियमाणे औषधनिषेवणैः किम् यद्यस्ति ज्वरके विनापि नैषजैर्व्याधिः पथ्यादेव निवर्तते नच पथ्या-
विहीनस्य नैषजा नोत्तरैरपि प्रतिगौमुत्रिकाबेधः श्लोकार्द्धेन हिमद्वरणीयम् २० मूल ईहामृगमिष्यति।
वैद्यैतिः प्रथमं प्रथममेव पुरस्कृतमहास्कन्धम् प्रियतमस्यमृगाक्षिसमागमे नवकरग्रहिणीग्रहिणीय
था २१ टीका ईहामृगाक्षी हरिणनयने दृष्टास्मिन्नर्थे वैद्यमतिः प्रथमेवि-चारकाले प्रथमंगमिष्यतिरेवं
देप्राक्ष्यति पुनः अर्थेह्रीते सति महास्कन्धंप्राप्स्यति कस्मिन्केव प्रियतमस्यसमागमेगृहिणीवस
मागमोनाम्निविवाहप्रथमरात्रौबजागृतिविनोदः किंमतागृहिणी नवकरग्रहिणीकृतन वीनपाणिग्र
हण २१ मूल यतेः सर्वेषुरोगेषु प्रायोबलवान् ज्वरः अतस्तस्यप्रतीकारे प्रथमेहमहेवयम् २२॥
टीका ज्वरः सर्वेषुरोगेषुरोगेअतीसारादिषुबलवान्मुख्यः अतएवआदौतस्यैवप्रतीकारंनपाठैक
थयामः २२ अरोपायेषुलंघनेस्यप्राधान्यमाह मूल अक्षनाम्नेतन्त्रिलंघने ज्वरितानांप्रथमंप्रा-
ग्रास्यते कषपादपक्षन्यधावनी युगविश्वौषधपाचनंततः २३ साम्वा रेतन्त्रिभृणुअवधारयः ज्वरिता
नांप्रथमंपूर्वरूपेलंघनंप्रशस्यते ज्वरोजातोयेषांतेज्वरिताः कृतोजातार्थेलक्षितः ज्वरागमेप्रकृती
तप्रथमंवातवर्द्धनम् लंघनेदोषपाचनार्थमितिवचनात् प्रथमग्रहेनपूर्वरूपमवबोधः ततःपरिप
क्कज्वरे देवदार्व्वादिपंचभिः पाचनार्थंक्वाथः शुंठ्यंच नागरंदेवकाष्ठंच धान्यकंवृहतीद्वयम् दशा-
त्याचनकंपूर्वं ज्वरितापहितावहम् कषपादो देवदारुः धान्यंप्रसिद्धं धावनीयुगंकंटकारीद्वयं वि श्व-
श्वौषधंशुंठी ज्वरपाकजरूणंयथा आसप्तरात्रात्तरुणं ज्वरमाहुर्मनीषिणः मध्येवत्सरंत्राहीत पुरु- ४

णमसप्तरात्रं २३ त्रिसप्तरात्रेत्यतीतेतुजीर्णमोकांक्षणेसेः ते २४ अथक्रमेणवातपित्तकफज्वरेषुत्रीन्क्वार्थां
न्दर्शयन्नाह मूल शिनौषधंनौधरमन्चयासैः किरातितिक्तंबृहतीद्वयासैः विश्वाकषंनौधरमन्चयं
सैः क्वाथोमरुत्पित्तकफज्वरेषु २५ साम्वा शिलागुरुचीं शौषधंशुंठीं अंनौधरमौथा मन्चयासःधना
सकः चतुर्भिर्वातज्वरे किरातःप्रसिद्धः तिक्तकवृहती अंबुदोमुस्ता रेफःपर्पटः यासोयवासकः पंच
भिःपित्तज्वरे विश्वौशुंठी वृषोवासकः अंनौधरःमुस्ता धन्चयासौधनासकः चतुर्भिःकफज्वरे इतिक्र
मेण वातपित्तकफज्वरेषुत्रयः क्वाथाः पाचनार्थमितिशेषः २५ मूल पीयूषनौकपोचाजी चरणानौकः
शायकः पीयमानप्रियेहंति हनुमज्जनकं ज्वरम् २५ साम्वा गुरुच्यादित्रयाणांक्वाथः हनुमज्जनकं ज्वरं
वातज्वरंहंतिनाशयति हनुमतोवानरस्यजनकः पितावायुः तद्वत्तमकं ज्वरम् पीयुषंगुरुचीं नौकशुं
ठीं पांचाजीं चरणपिप्पलींमूलमिति २५ मूल गभीरकजलंत्रीमहौषधंकिरातकंनौधरस्थिरावृहतिकाद्व
यामृतजलात्रिकंटकैः कृतम् कषायंकामंमुंपिबेत्यवन ज्वरव्याकुलः पुमान्हन्ताग्नातरुदमदग्रेसक्षौद्रं
नें २६ साम्वा रेदन्ताग्नातमदग्रेसक्षौद्रंदग्रसःत्रौचनेपवनज्वरव्याकुलः पुमान् अमुंतन्नीरादिहन्नामिः कृतं
कषायंपिबेत् गभीरंप्रसिद्धः कलशीत्रिपर्णी महौषधंशुंठीकिरातप्रसिद्धः अंनौधरमुस्ता स्थिरागाजी
पली वृहतिकाद्वयं कंटकारीयुगं अमृतजतायुग्मं त्रिकंटकोगोक्षुरः दन्ताग्नातरुदंदमदग्रपत्रैकम
जेतस्यमदंसौद्र्यान्नियमनं ग्रसतितत्क्षौद्रंनेत्रयस्तस्मा २६ मूल शिनौमवापर्पटवारिवाह नलिवा
शुंठीऽनिंतः कषायः समीरपित्तज्वरजंजरारणं कशेतिमंदंखलुपंचमूलः २७ साम्वा पंचमूलौधना

मार्यगुडूच्यादिपंचभिः कृतकषायः समरीपीलज्वरजर्जराणां वातपित्तज्वरव्याकुलानां नष्टरुचिमलं करो-
तिह्लीनाम्नवायुरुचिपर्पटः प्रसिद्धः वारिवाहोमुस्ता नेनिवधिरायतौ कंटीप्रसिद्धः १७ मूल मृगमदविलस
ल्ललाटमध्ये मृगमदाश्लिष्टलोचनद्वयेन मृगनृपतिनूदरस्थितपित्तज्वरमपि हंतीरेणवः कषायः १८ सार्ध
मृगमदेनकस्तूर्याविलसल्ललाटमध्यंयस्याः सा पुनः लोचनद्वयेनमृगेयोमदेनेत्रसौंदर्यरूपस्तमपह
संतीर्यस्याः सा पुनः मृगनृपतिः सिंहस्तस्ययत्सनुसूक्ष्मंनदरंतस्य श्रीसोनायस्याः सा त्रीलिसंबोधना
निपरिहितकथनायेतिभावः कषायपित्तज्वरंहंतिकिंनतेरेणवःरेणोःपर्पटस्यायेरेणवः १९ मूल एक
एवरजुपैत्तिकंज्वरं हंतिपर्पटकृतःकषायकः वंदनोरक्तमहौषधान्वितक्वाथराकिमुपुनर्विधारेणः
२० साख्या एवश्लोकार्थप्रतिपादकोयंश्लोकः पौनरुक्त्यानवाख्या येरुक्तमपुनरुक्तं मूलमानेत्यनेनेत्र
संभवंयुज्वलल्लताघनघनर्हारेरेवातंपयनयरमस्यवेणुकाणांयतोस्तिनिरस्तपोथः २१ साख्या
देहेयस्मिन्मितमेमानेत्यङ्गोक्तनघनर्हारेरेवातंपयनय नअर्घंनअनर्घं अनर्घंहारंकंटनष्टणंयस्याःस
अमोल्यहारे किंनतेरेवातंमेरवायुमंदंचलतिपवनःयस्मिन् तत् पुनःज्वलल्लताघने ज्वलद्दीप्ता
यमानेजलतानेघनेसमूहेयस्मिन्नतत् पुनः वेणुकाणाः वेणुकांकोणाः वेणुकाणाः नाह्रायमानाः वेणु
वोयत्रतत् पुनः निरस्तपोथ निरस्तनिर्गतेपांथोयस्मिन्नतत् शून्यस्थानं ज्ञातव्यम् यतः यस्मात्त्वं
अत्रप्रसक्त अस्मिन्श्लोकेपित्तज्वरचिकित्साअंतर्जातेकोयंश्लोकः तेनचत्रुट्यादिषु आद्योनाहारैः १ राम-
ज्ञातव्यम् मायुज्वरेरेएकक्वाथः पित्तज्वरेपर्पटकाथः २० मूल नाहापर्पट राजवृक्षकटुकामुस्ता ५

नयानोक्तेमूर्छनीषनिदाघश्रूत्रजयनश्रांताछर्दिपित्तज्वरेषु तस्यत्रिप्रसाकिरातकटुकासिंहास्यरेण
वः क्वाथःनाकरीयान्वितोहरतिश्रूत्वाहाश्चपित्तज्वरान् २१ साख्या नाहादिषंचमूलेक्वाथेमूर्छादि
युक्तेपित्तज्वरेहेये राजवृक्षः आरग्वधःमधुमिश्रःनीमोमुस्ताश्च निदाघोदाहःश्रूत्रृषा पंजायोनर्या
मणंश्रांतिभ्रमः एतैरष्टौयुक्तेषुस्पष्टार्थाय वासकः प्रसन्नाग्नियेषुः किरातःग्लपितः कटुकाप्रसिद्धाः
संहास्योवासकः रेणुःपर्पटः एतैःपंचभिःक्वाथः शर्करान्वितःसिद्धपूतोवा कर्षार्द्धपोन्मिताः पश्चात्म
क्षेतव्याः यदुक्तं क्वाथेक्षिप्तेमिताभक्षौ शूलतृष्णाश्मरीहरौ वातपित्तकफार्तेकेविपरीतंसधुस्मृतः २२
षादाहोगात्रसंतापः अम्लपित्तंरक्तपित्तं ज्वरः पित्तज्वरस्तत्प्रकरणत्वात् एतान्निहंति एकस्मिन्नप्याद्येयोग
द्वयंमू २१ मूल अहोकिमर्थंबहवःकषायाःपरास्तथैवमुनिभिःप्रदिष्टाः छिन्नाग्निवापर्पटतोयपाना पि
त्तज्वरंकिंनसरीसरीति २२ साख्या अहोइत्याश्चर्येपरास्तथैवमुनिभिःकृतेबहुभिःकषायैःकिमर्थं किं
प्रयोजनं छिन्नागुरूशीवापर्पटानांक्वाथस्यपानात्पित्तज्वरः किंनसरीसरीति किमतिशयेनन
गच्छति अपिगच्छत्येव पित्तज्वरनाशकेसत्यस्मिन्क्वाथेयाकथंतर्हिमुनीनां भ्रमएवेतिभावः २२ मूल जो
हितचंदनपद्मकधान्यां छिन्नाकहापिबुमंदकषायः पित्तकफज्वरदाहपिपासा भ्रांतिकृतान्विनान्नहरः
स्यात् २३ साख्या लोहितचंदनंरक्तचंदनं पद्मकंपद्मकाष्ठं धान्येधाणा छिन्नरुहागुरूशी पिचुमंदोनिंबपं
चानांक्वाथःस्यात् कीदृशः पित्तकफाभ्यांसहजोज्वरः दाहोगात्रसंतापः पिपासातृषा भ्रांतिःभ्रमैः कृतासः
विनाशः अग्निमांद्यं एतान्नहरतीतिएतादृशोभवति २३ मूल ऋजऋजऋजऋजबाकुरेणुविल्वौषधिभिरिह

शिरःऋतेभृतेस्यात् सर्पिष्कस्वकरस्योत्सदाहज्वरःऋषियोऽसिदेनवंज्वरेपि २४ सारवा ऋतेस्मीवेरऋ
तेऋकमलेऋतेवाहोमोथःरेणुःपर्पटः विश्वौषधंस्कंदौ त्रिःत्रिःरंधनेएतैःभृतेकाथंकिंभृतेऋतेत्रिःत्रि
रुक्तेयस्यतत् शीतं

तापेयमितिभावः सदाहज्वरःऋषिसदर्पिश्चाधिष्कस्वकरस्यात् दाहं
नसहस्वर्भानोयोज्वरस्तस्यद्वाहदूतस्यदंशतेनवज्वरेपिसदायोज्यं नवज्वरेपिन्नऊतत्पक्वकषणत्वात्
इक्षुश्चपैतिकेवाज्वरेदेयमल्पकालसमुत्थितदूति २४ मूलसहस्रधौतेनघृतेनकर्तुरन्यंगयोगः कर्त्रीतां
विनर्त्रिनान्योगनासंगमसादरस्यस्त्रीषुदारेषुसयाज्ञिनांषः २५ सारवा घृतेनऋन्यंगयोगःकर्त्रा तांड
बिलानोविनर्त्रिनकस्यकर्तुरीदृक्षेतिरोषःऋन्यंगकारकस्यपुंसः दाहस्यनाशंकरोतीकिंभूतेनघृते
नसहस्रावृत्या पुनःपुनःधौतेनकेचिद्रोपेवृणोदूतिवृक्षत्वायःइतिभावःयद्वाकीर्यतेविक्षिप्यतेदृतस्त
स्माज्यतेदेहोयेनसःकर्त्रादाहएवतस्यनाशंकरोतिदृष्टांतःऋन्यांगनासंगमसादरस्यपरस्त्रीरत
स्यपुंसःस्त्रीयेषुऋत्रिनाषदूतादृवयथाशोएवार्थः २५मूलऋमलैःकमलैर्थानिजैःरक्तसैःपुष्पर
सैःसमन्वितैः ऋलकेलिकथाकुसुरलैरपिपित्तज्वरऋाशुजेत्यत्र २६ सारवा एतैःपित्तज्वरऋाशुऋ
:वृद्दाहादीनऋयेत् कैःकमलैः किंभूतैःकमलैःऋमलैः निर्मलैः पुनःऋनिलैः शीतैवायुभिःकिंभू
तैःऋनिलैःऋलसैर्मंदैः पुनःकिंभूतैः पुष्परसैसमन्वितैः पुष्पाणांरसाऋगंधयस्तैः समन्वितैः युक्तैः शमः
त्रिभिर्विशेषेणेत्यर्थोप्तविधिश्चेदस्तिते पुनःके ऋलकेलिकथाकुसुरलैः ऋलकेलिः क्रीडानौका- ६

दिना नतुस्नानेन कथाश्चवेषकल्पनाकुसुरलैकोचुकाजोकनं एतैःवायामंचवायंचस्नानेचैकमणिनिच श्र
मुक्तोनसेवेतयाचनोबलवान्नवेत् २६ मूल श्रीखंडमंजितकलेवरवःमरीणां मुक्ताफलाकुलविशाल कु
वस्कलीनांमं वैरग्यमुग्धवधूवेसाक्कविलासिनीना मालिंगनेनसकलःक्लमपाकरोति २७ सारवा स्फुरिजा स
नीनोस्कंदरस्त्रीणामालिंगनेनउपगूहनेसकलःदाहेसंपूर्णजिस्तणंदाहं ऋपाकरोतिनाशयति किंभूतानांस्त्री
स्कंधेवहनं तेनमंजितासंस्कृताःकलेवरवःमरीशरीराताश्चांतास्तासांपुनःकिंभूतानांवैदग्धिनचातु
र्येणमुग्धमनोहरंवचोयासांतास्तासांपुनःकिंभूतानांमुक्ताफलैर्मुक्ताविशालाकुचस्थलीयासांतास्तासां
२७मूल रायोपलेनपद्मपत्ररचितावासोवयस्यैः समंकांतारेकुरुक्षमस्फुरलंबरेवाणत्तिंतेगायंतेआला
पांश्चस्कंधालिंकोकिलकुलंताःकांतोदेशेकांताकार्या वांतांश्चांमंजवालकव्यंजनंकांदोषंनिराकुर्वंते २८
सारवा एतेरागंदाहंनिराकुर्वंतेदूरीकुर्वंतीति किंभूतारागाया पूरवानिकदलीनवानिपद्मपत्राणिकमलदर्ज
नितैरचिताःस्युःदाहार्दितंकेऊकचलीदलसंस्तरइत्युक्तत्वादमुकापिकदलीयोज्या पुनःकांतारेवनेवय
स्यैर्मित्रैःसहस्तेवासःस्थितिंकिंभूतेकांतारेकुरुक्षमैःस्फुरंतोदीप्यमानाःलरुचयःश्रेष्ठाःशोभनायत्रतस्मिन्न
पुनःगायनंगाने किंभूतेविणास्थितेनेत्रीयुक्तम् पुनःआलापाःरागाःकिंभूता मुक्ताफलाजलयः कोकिलाप्रा
लापिनेः कृताः पुनःकांताःस्त्रियः प्रमदामानिनीकांतेत्यमरः पुनःकांताःमनोहराः कथाःकांतंमनोरमं श
कथयतित्यमरः यद्वाकांताकथापदेनकपदेकांतानांस्त्रीणांकथाः शृंगारसंगोष्ठ्यः ऋलकेलिकथेस्फुरत्वं
तोनरुक्तंदूरीकृतं पुनःवाताःवायवःकिंभूताऋमलेनिर्मलेलाजकेस्वल्पेयद्यऋलंतस्माकांतोःमरुद्य

जनस्यमहद्वायुकरत्वान्निषेधः यद्वा श्रमजंयद्घालकंक्रीवेरंतस्यव्यञ्जनेनस्माक्रातः २८मू० २२६दा०
हमोहां:प्रसंसंप्रयोतिनिंबप्रवालोस्थितफेनलेपांतं यथानराणांधनिनांधनानि समागमाद्वविलासनी०
नां २९ टीकावृद्धदारुश्लक्ष्णोहश्लक्ष्णेनप्रसंप्रयांति कस्मान्निंबस्यप्रवालानिनिंबपल्लवानितेभ्यस्थितो
यःफेनस्तस्यलेपान्निंबपत्राणांस्वरसोसंप्रयस्तस्माद्यःफेनस्तिष्ठतिसमर्थस्तिष्ठतिभावः वेश्यासंगान्नरा
णांधनंसिव २९ मू० श्रयंतिनंतेवनिगायनिजालसंमधुवाहिणिकाममदालसे हरतिदाहंमर्मकरा
ननेहिमहिमांशुजलेरनुलेपनम् ३० सात्वाश्रयंतिकोमलामंत्रेणेहनिंतेवनिपश्चान्निंतेवः स्त्रीकार्य
इत्यमरः सोस्यास्तीतिनिंतंविनी हेगुरुनिंतंवेपुनः हेगायनलालसे गायनस्यलालसामहहलिलाषोय
स्यः सा कामेनिलाषः स्तर्षश्चात्यर्थंस्यालालसाबुद्धोरित्यमरः पुनः हेमकरवारिणि मकरंमेहंचन्द्रि
१लेयस्यासानिंतंबन्नरत्वान्मंवगामित्वं कामानयोमदः कृतावेत्रात्वात्तेनत्रजत्रोत्राजस्ययुक्ते हेत्र
यंमकरानने हेघेत्रमुखिवंचुसंबोधनपदानि हिमेचंदनंहिमांशुःकर्पूरः कुलंक्रीवेरंत्रिजिरेतैरनुलो
पनंजेपुः दाहंदरतिनाशयति ३० मू० शुभ्रात्रविभ्रमधरेत्रात्रोकरसुंदरे चंदनैर्मृगमदेहर्म्येस्वापः
स्तापंमपोहति ३१ टीका हर्म्येहम्युच्चगृहेस्वापः शयनंदाहंश्रमोहतिनाशयति त्रौपधक्लेषाधिकरोस
मी हर्म्यस्योपरिएकदेशोऽत्यर्थः हर्म्यविधनिनोवासः प्रासादोदेवभूभुजामित्यमरः किंभूतेहर्म्ये शु
भ्रेयरत्नैश्चाकाशंतस्यविभ्रमोभ्रांतिस्तंदधतितस्मिन् अत्युज्ज्वलजात्यादाकाशवत्सावीत्यर्थः नर्म रामः
कासस्यनीलत्वंप्रसिद्धं शुभ्रत्वंकथंभवतीत्याह पुनःकिंभूतेहर्म्येत्रात्रोकरसुंदरे चंद्रकिरणैः ७

त्रोजायमाने श्रमेनश्रमजनितात्स्विन्ता श्रमजनितायांत्राकाशश्रमत्वंप्रसिद्धम् पुनःकिंभूतेहर्म्ये चं
दनैर्मृगमदेचंदनावुन्नितेक २१ मू० पित्तज्वरेकिंरसफांटलेपैः किंवाकषायैरमृतेनकिंवा पेयंप्रियायां
मुखमेकमेवं जोत्तिम्मराङ्गेनसदानुन्नतम् २१ सात्वापित्तज्वरेरसफांटलेपैः किंप्रयोजनंश्रमजा
ज्यात् रसःस्वरसःफांटःस्वरसनेदःलेपःप्रसिद्धैस्तेःफांटोयथा कृष्णेद्रव्यपलेसम्यक्कृत्वजलमुत्सेविनि
क्षिपेत् मृत्यात्रकुडवोन्माने ततस्त्रुत्रावयेत्पुटात् सःस्याच्चूर्णः द्रवःफांटः तन्मानंक्षिपजोन्मितं पुनः
कषायैःकिं श्रमेतेनशीतजलजलेनकिं पयःकीलाजममृतमित्यमरः यद्वात्रमेतेगुडूच्याकिम् ननुप्र
तीकारेविनाकथंज्वरोतिसत्राह पित्तज्वरेप्रियामुखंएवप्रियंपात्रयोग्यंपेयंवदारुणे किंभूतेमु
खंएकंसर्वेपांयेभ्यः श्रेष्ठएकोमुख्यान्यकेवलमित्यमरः किंभूतेमुखंजोत्तिम्मराङ्गेनयंयत्कलंस्या
दानुन्नतंपरिपितं श्रमेनात्रनिःसंदेहत्वंसूचितम् २२ अत्रैपकश्लोकमिदंवक्ष्यमाणं मू० प्राणप्रेयो
सिमांपिबेदुपुरुषांपित्तज्वरव्याकुलानानावह्निजलैविलेपितफलैलेपानेविषादप्रदैतैः किंक्रियतां
विकित्सिकंपतेमुखेस्करवंसेयंतां सप्तस्तापहरः स्कधाधिकतरः कांतार्धरः केवलम् २२ इदंकाव्यमा
त्रोपकत्वालंकारव्याख्यायते मू० धान्यस्यकुंस्कुवंर्याः यत्पिर्यायितंधान्य मलिजंजितयासमम् ३ मा
तस्मयेपीत मंतर्दाहंविनाशयेत् २४ सात्वा धान्यसकुंस्कुवंर्याःमलिजंपर्यायितंरात्रौमृत्याद्येवहि
स्थितंपर्युषितं प्रातस्तस्मयेसितया सहयत्पीतं मंतर्दाहंनियच्छतिनाशयति यदुक्तं आ
तःसमस्करःपेयोहिमोधान्यकसंभवः मंतर्दाहंतथात्यंतंजयेत्तोविग्रोधनः पलंभान्यंषट्पलंजलं

जेसितापजेदतिकर्दव्याता२४मूलपंचमूल्यंमेतावुस्ता विस्रोमूनिंबसाधितः कषायःसमयत्यं
६ मुवायुमायुजयेज्वरं२५सारवा पंचानांसमाहारःपंचमूली यदुक्तं शालिपर्णीप्रश्निपर्णीबृहतीद्वयगो
क्षुरः वातपित्तहरंदृष्यंकनिष्ठंपंचमूलकमिति अमृतावयविष्वाद्यमूनिंबकिरातमूर्वानिर्म
मिःकषायःज्वरंनाशयति किंमृतंज्वरं वायुमायुजयेवातपित्तात्मकम्२५मूलकंगीकणाकट्व
फलपुष्करमूलाणां क्वाथोप्रातर्पिबेतोयेविहितोवमेद्दःश्वासेनकासेनयुतं वलासज्वरंजयेदनेनकापि२६
कां२६सारवा शृंगीकाकमाचिंगीकटुफलकायफलकणापीपलीपुष्करपुष्करमूलशृंग्यादीनांचतु
र्णांमिश्रकनाशयेद्वलासज्वरंजयेत्कफज्वरंजयेत्नाशयेत् किंमृतंज्वरंश्वासेनकासेन
ज्वरयुतमिति अत्रनकापिग्रंथेतिपरिचितोस्तिः२६मूलभार्गीगुरुत्वीघनदारुसिंह्यौस्कंठीकणा
पुष्करैः कषायःज्वरंनिहंतिश्वसनंक्षिणोतिकफंधं करोतिमरुचिंतनोति२७सारवाभार्गीभार्
गीगुरुत्वीतिद्वयघनोमुस्ता दारुदेवदारुः सिंह्यौबृहती स्कंठीप्रसिद्धः कणापिप्पली पुष्करमूलः पौ
ष्करमूल श्वासंनाशयतिकफंकरोति मरुचिंअन्नाभिलाषंतनोति
विस्तारयति२७मूल मर्मद्वयंविस्मयंमातनोतिनिस्काकषायोमुखतिक्तताघ्नः निःपीडितोरोऽस
रोऽकोषा योषाअमोदंप्रचुरंप्रयाति२८ टीकामर्मजोनिर्मराऽस्यधर्मयं वस्तुविस्मयंमातनोति
आश्चर्यं मुत्पादयति किंतद्भयं निस्काकटुकीतस्याःकषायःमुखतिक्तताघ्नः मुखकटुता- श्लोकः
नाशनः मुखतिक्तताघ्नः पित्तज्वरकृतात्रजापोवक्त्रकटुतेत्यादिनोदानोक्तत्वात् पुनःयोषाःस्त्रीभिः ६

पीडितोऽरोऽसरोऽकोषासतीप्रचुरं वक्त्रतेप्रमोदंप्राप्नोति निःपीडितकरेणऽरोऽसरोऽकयोः कु
वकमलयोःकोषःकुड्मलंतेयस्याः सा कोषोपमीकृतहस्तपिधानेशोघदिव्ययोषितित्यमरः२८मूल
क्वाथः कटुफलकरणाबृहतिकाशृंगपुंगंधाऽजमोदाभार्गीपर्पटविल्वदेवतरुकंटकारीवाट्यूषकमधूनिवितः का
सश्वासमुखवामयज्वरबलश्लेष्मप्रकोपहरःसंकोचजकंविकंविकुनितांपीडोहरेऽकेऽकीर्यते२९सारवाक
टुफलेकायफलकटुत्रिकणेरोहिषंमरोमोथःधनिकाभार्गीकंशृंगीकाकमाचिंगीनागरगंधावचा अजम
र्यामिश्रकःस्वरकृदिति भार्गीभारंगीपर्पटपितपापडोस्कंठीप्रसिद्धाःदेवतरुःदेवदारुःएकादशानांसिः क्वा
थःवाट्यूषकंहिंगुसक्तकौद्रंतार्द्रायांयुक्तंकार्यश्लेष्मेपते हिंगुप्रकरणे श्लोकः
सक्तकर्षेतेकाक्षादीन्हरेत् सुखामपोगजस्कंधाहिः ज्वरवेगः श्लेष्मप्रकोपः कफोद्रेकः एवं
द्वयेषांतद्बलथैव हेकोमलकंविकंवहुनितांपीडोहीयतेऽतिशयेननाशयति अतिशयेहसादे
यंऽतिप्र२९मूल अस्कंधिंतिजुगुप्सकेसरसघृतेसैंधवश्रृंगीमिश्रितम् कंधिंमधुरहस्तंतन्निर्तेनयनेस्वं
जनगंडेनेयंधा४०सारवा लोंगकेसरसैंधवयोः घृतेनसहावलेह अस्कंधिंअन्नाभिलाषंतनोतिस्वं
यतिदोषवस्वंदने लुंगोमातुलुंगः केसरकर्णिका अत्रदृष्टांतः श्रेष्ठंरहस्यकमलस्यकंधिंअभिलाषंते
नयनमिवकीदृशंनयनं स्वंडकनांडनमस्वंडकनानपंक्तिविशेषानुगंडयतिसमंदत्तासिरस्करोतीति
नतगंडमंदं४०मूलग्रंथीप्रकामरपुरस्कमिश्रभार्गीशृंगीत्रिकटुनलकटुफलपौष्करमूलानां क्वाथमात्रं
वहतिकाठ्यदीप्तत्वंकेशकिरातकवचाविकारकीर्णम्४१ कासोहन्यान्निपातात्समस्तान्बु

वैद्यकीय ९५ त्रिदोषजन्यान् श्लेष्मवातान् मूलाग्रभागे त्रिदोषश्लेष्मवातान् वातव्याधिसन्निकर्षान् घृतयुक्तं ४२ सारवा गेष्वी
पिप्पलीमूलं एरण्डः सैन्धवः अमरो देवदारुः पुरंगुमूलः रुमिन्नाशुविडंगं नागीनागेभी शृंगीकाः
कणासिंगी त्रिकटुप्रसिद्धः अनन्तमित्रकः कटफलंकायफलं पौष्करमूलप्रः राध्नायसेणी अनयाह
रुहतिदयेकंटकारीद्वयं शीर्ष्यायवानी मूलकेशी ऊटामांसी किरातप्रः वचाप्रः वचिकद्वयः दा
कीपादाएतैस्त्रिदोषजन्यान्कायः समस्तान्सन्निपातान्न्यात् पुनः बुधिमंतः चित्तवैकल्यं स्वेदः प्रस्वेदः
शैत्येनस्तिगात्रता प्रलापोर्द्धं वैकृतं विदग्धिर्व्रणेदः श्लेष्मवातः कफयुतोवायुः तान् तद्वत्थैवसन्नि
कानांवातव्याधिहन्यादिति सर्वत्रसंबध्यते ४२ मूलं अर्कीमेता किरा तामरतरुरसनासिंदुवारोग्रगं
धातर्कारीत्रिभुपेदोषणयुण दयिताभार्कवाणंकषायः सद्यस्त्रीवांस्तिदोषानपहरतिधनुर्माकृतंवे
तवंशेत्यंगात्रेवगादं स्वसनकसनकान्सन्निकावातरोगान् ४२ सारवा अर्कोत्रिर्कमूलं अमेता
यवासकः किरातः प्रः अमरतरुदेवदारुः रसनारास्ना सिंदुवारोनिर्गुंडी नग्रगंधावेशा तर्कारीम
रणी त्रिभुशोभांजनः पंचोषणंपंचलवणम् युण दयिता देती मार्कवोभृंगराजः एषांषोढशानांकः
षायः सद्यस्त्रीकाजेत्रिदोषान हरति धनुर्माकृतंधनुर्वायुः देतवंधादीन् देनाशयेत् सन्निकावात
रोगान्प्रसक्तस्त्रीवातव्याधीनपहरतीतिसर्वत्रसंबध्यते ४३ मूलं तिक्कातिक्तकपर्पटामृतसटीरा
स्नाकणापौष्करंत्रायंतीदृहतीस्करोषधत्रिवाद्यस्यन्नागीकृतः क्वाथोनाशयतित्रिदोषनिकरंसर्व रामः
पंक्तिवाद्यागरं नस्यंव्रणमुखशोषदाहकसनस्वासान्त्रोषानपि ४४ सारवा तिक्काकटुकातिक्तकः ९५

किरातः पर्पटः प्रः अमृताप्रः सटीकरूप रास्नायसेव कणापिप्पली पौष्करंपौष्करमूलं त्रायंतीत्रा
यमाणा दृहतीप्रः स्करोदेवदारुः शोषंसद्यस्त्री शिवाहरीतकी द्वयं शोधिवासकः नागीनागरंगी एतैः
पंचदशभिः क्वाथः त्रिदोषनिकरं सन्निपातसमूहंनाशयति शिवास्नापंत्रायंतं नस्यंव्रणशोफागरणं रू
क्षत्रिषा मुखशोषश्च वाहश्च कसनंचतन्नाशयतीतिसर्वत्रसंबंधः ४४ मूलं सन्निपातस्य कालस्य
कश्चिदेवं विद्यते चिकित्सकोऽप्येवंस्तं तस्मात्कोपि व्रतापवान् ४५ सारवा सन्निपातस्यचपुनः
कालस्यमत्युनैवनाशि मनुष्यो पिचकारो धारणीयः यश्चिकित्सकस्तंसन्निपातंजयेत्सस्मै
हैवात्कःव्रतापवानकोपिस्यर्थः नकंहमत्युनासदृशोभवेत्सन्निपातचिकित्समा यस्तुतत्रजवेत्रेता
मकितानाशयंकुर्यात्रि ४५ मूलं त्रिदोषाजागरग्रस्तंसोमवैद्येरसंकवैद्यरूं आत्मापितस्यव्यः किंपुनः कनका
दयः ४६ सारवा त्रिदोषाजागरग्रस्तंसन्निपातंअसंगरेण सर्पविशेषेणग्रस्तंगलितंनरंयोवैद्यरूपो व
सेतत्सोवैद्यराजेत्रात्मारेहोविदेयः पुनः कनकादिनांकाकथेति ४६ मूलं सन्निपातोरधौमयां मुंडरे
द्यकपाकरः तस्मैकिंकिंनदेयं स्यात्कदंगोविदनंदनी ४७ सारवा सन्निपातसमुद्रातमभावं यःकपा
कवैद्यनथरेत निःकाक्षायेत तस्यवैद्यस्यकिंकिंनदेयं ननुसर्वस्यदेयं हेगोविदनंदनित्वंवदएता
वता सर्वस्वदेयम ४७ मूलं यःशोफ शुनिमुलेंद्रःसकविनः शांतेत्रिदोषज्वरेरक्तेतंत्रज्ञो कथा
पयेद्धरेत्सर्पिः पिवेद्वांतरःशाजागरंजुगमूलकृतमूत्रकदार्थतिमधैः समैर्नरःस्यादरविंदवंय
नयनेशोफयुक्तांधसनः ४८ सारवा त्रिदोषजेज्वरेशांते सकलंमूलं यंशोफः तत्रज्ञोकयापयि

कम् ५५ टीका हरीतकी विभीतकी आमलकी गुडूची नागरं वचा यवानी निशि
न्दे चन्दनं धनं धान्यकं सहदेवी भूनिम्बः कुटजबीजं कणा पिप्पली पयोधरौ मुस्ता एतैः सपटपूर्वैः सर्व
समानैः मक्षिकासितयोः प्रक्षेपः कार्यः ५५ मूल चातुर्थकोनस्यतिरामठस्यहरेतक्या तीर्णेनघृतस्यनस्यात्
जीर्णावलीनांनवयोवनानां सुरावलोकात्सुखाभावः ५६ सारवा रामठस्य हिंगुनःनस्यात् चातुर्थ
कोनस्यति किंनृतस्यरामठस्यसी ऐनिपुरातनेन घृतेनयुक्तस्य हरितकीस्समायातम्राडुर्थिकः
कस्मात्कृश नवयौवनानां अतिक्रांतसुखभावानांसुरावलोकात्सा धुनावः सक्रमनेवः ५७ मूल
अखंडितनारकालेकजानिधिसमानने चातुर्थकहरेनस्यंमुनिभुमदजांबुना ५८ अखंडितःपूर्णमा
क्षीरः सरकालेकजानिधिसंज्ञः तत्समानेनयस्याः सातत्संकुचौ मुनिभुंसरजांबुना आगस्तहरुपत्र
स्वरसेननस्यंकृतंचातुर्थकं हंति ५८ मूल करहाटश्रिवाश्रिवास्थिरा वृषविल्वैः कथितः कषायकः
मक्षनासितयाचसंयुतःपरितीतः ग्रामयेद्धचातुर्थकम् ५९ सारवा करहाटदेवदारुः श्रिवाहरीतकी श्रि
वाधात्री स्थिराग्राजिपर्णी वृषोवासा विल्वास्कंठी षड्भिरेभिः कषायः मक्षसितायुक्तः कृत्वापेयम्
चातुर्थकंग्रामयेत् ५९ मूल तक्रंचूर्णं चूर्णयुक्तंमथवामद्यंहरीतक्यरी तक्रंक्वचरमेकानथक्रियाः
शीताज्वरः शीजयेत् आलिंगेदथवाकृष्णदृतरेतारुण्यमद्याजसाः कामुकीराःगुरुजिप्पीवरकु
ङ्कुमः कामंकुरंगीदृग्नः ६० सारवा शीतज्वरीपुमान् अष्टगद्वैनसरतकंशीजयेत्सेवेत् अथवापक्वांत रामः
रेमद्यंसेवेत तद्वत्तथैवकंवज्रस्त्रेकान् तूर्णवस्तविशेषान् अथांतरतक्रुथासेवेत कुथाः कंथाःस ११

मारव्याताः कुथःस्यात्कथिकंबलः कथः कन्याः कुथः कीटः प्रातः स्त्रायीदलः कुथः दंति अथवामा
कुर्वारंवारंरतरंगात्मालिंगनेयथास्यात्तथाकामंयथेष्टं कुरंगीदृग्नः हरिणनयनाःस्त्रियः आलिंगेत् उप
यूहेत् किंविशिष्टाःस्त्रियः तारुण्यमद्यालसाः यौवनमदेन आलस्ययुक्ताः पुनः काश्मीरं कुंकुमं अगुरुः
प्रसिद्धं ताभ्यांलिप्तापीवरौमांसलौकुचौयासांता तत्संबंधे कैयोदकंवटकक्षायात्स्त्रीणांसुरःपयोधरौ शीतः
कालेनवैत्युष्णा तत्कालेशवशीतलाधति ६१ मूल नाकाकरहाटघृष्टवर्षाभूतानां निर्गुंडिकाभंगमदौषध
नाम रूक्षप्रायवातीसहितःकषायं शीतज्वरंरण्यहिंरण्यरेतारः ६२ सारवा शक्राक्षदंडयवः दशमूलरूक्ष
दीनः वृषोवासा अमृताप्रः निर्गुंडीरोफाजीभंगीभंगराजः मदौषधकंठी रूक्षाकंटकारी यवानीप्रसिद्धा
एतैनवभिः कषायः शीतज्वरेण्यप्रेरण्यंवतंतस्यहिरण्यरेतारम्भिः ६३ मूल वाकुभाधुर्यकिंतामृतेमतजता
जक्ष्मीश्रियानेश्रिवा विल्वविल्ववरेघनोघनकुवेसिंहीदसिंहोदरि एभिर्नवभिरोषधैर्मधुकणामिश्रैःकषा
यकृतः पीतश्चेद्विषमज्वरंकिमुतदानवेगिनंक्षीयते ६४ सारवा पेरभिः संशोधनैः पंचौषधानां योगः वाहो वा
ण्यामाधुर्यतेनकिंतेअमृतयासा अमृतलताशुद्धचि पुनः जक्ष्मीश्रिवा श्रवणीवतयोरिवत्र्याभायस्याः
सांश्रिवाधात्री पुनः विल्वाभ्यः सर्वाभ्यः स्त्रीभ्यवरेश्रेष्ठे विल्वकंठी पुनः घनोपिनोकुवौयस्याः साघनो
मुस्ता पुनः सिंहवत्तद्दरंयस्याः सासिंही कंटकारी एभीः पंचभीः कषायैः कृतः पीतः सरेतनवेगि वि
षमः किंनक्षीयते अपितुक्षीयते ६५ मूल सनागरायाः सपयोधरायाः सिंहकायाः सगुरुक्षीकायाः
धात्र्याः कषायोमक्षनाविमिश्रः कणाविमिश्रोविषमज्वरेघनः ६६ सारवा धात्र्याः आमलक्याः कषायः

विषमज्वरघ्न: विषमज्वरेनाशयति किंभूत: कषाय एष्मातसकनाविमिश्र: पुन: कणापिप्पलीतयावि
मिश्र: कृत: किंभूतायाश्चाव्याश्चनागराया: रुदंतीसहितायाश्च पुन: सपर्योधरायाश्च मुस्तासहितायाश्च पुन:
मसिंहकायाश्च केतकारीसहितायाश्च पुन: सगुरुच्याश्च कायाश्च सामृतायाश्च द्वयोरेतेनान्यानिमान्यानि किंभो
षधानी परंतु कोतेनरसोनकल्कात तैलेन युक्तादेवरप्रयोगो महासमीरेविषमज्वरघ्न: दध्नसा
रवा हेकांतेविषमज्वरेविषमज्वरनिमित्तेनिमित्तात्कर्मसंगमसप्तमी अन्यानिओषधानिनमान्यानि परं
तुतैलेनसहरसोनकल्कात अपरंमुख्य: प्रयोगोनास्ति महासमीरेअर्दितरोगेच मधुकंरसोनकल्कं
तिलतैलमिश्रंयोऽभ्यंगंनित्यार्दितरोगयुक्त: तस्यार्दितेनान्यमुपैतिन्याधे हेदंघनानामिव वायुयोग
त दध्नमूलं नवंतिविषमंहरीतेतेकीक्षोद्रयुक्ता नवंतिविषमंहरीपिप्पलीवर्द्धमाना: विषमज्वरमक्षो
क्षीहरीतीयुक्तागुडेन व्रणमयंतिनयोगात्सेव्यमानागुडेन दध्नटीका यतकीहरीतकी क्षौद्रयुक्ताविषम
हरीनवंतिपुन:पिप्पलीवर्द्धमानाविषमहरीनवंति वर्द्धमानत्वंयथा तद्वच्चापंद्वच्चावा सप्तवच्चाथवा
कणा पिवेत्पिष्टादत्रादिनं तथाचैवोपकुर्ष्येत एकविंशादिनंसिद्धं पिप्पलीवर्द्धमानकंमिति पुन: अक्षा
क्षीक्षीरकं गुडेनयुक्त: पुन: व्रणायवागूगुडेनसेव्यमानाविषंव्रणमयति इतिक्रमेणयोगवत्रुष्टय:
बोध्यं दध्नमूलस्यकोतिक्तिरोहनेचपल्लवोहनेमालतीप्रसूननिकरस्फुरत्कवरीपंचबकोद्रिपटोलक
टुरोहिणीमक्षकचेतकीमुस्तकप्रकल्पितकषायकोविषमंमोक्षंकरोतीयते दध्नासार्वा स्वकीयाकांत्या शुभ्र:
क्षितेरोहनेयथाम्बा पुन: चपलेजोहनेयस्यांसा पुन: मालतीप्रसूनानां पुष्पाणांनिकर: प्रकर: समूहस्तेन १२

नस्फुरंतीकवरीकेसपाशोयस्या: सा पुन: पंचबकु: सिंहस्तनकुंदरेयस्या: सा इतिबलाद्विसंबोधनेपदा
नि पटोलश्च: कटुरोहिणीकटुकी मक्षकोमक्षिका चेतकीहरीतकी मुस्तक: प्रा: पंचभिरेते: कल्पितकषाय:
विषमंमोक्षंकरोतीयतेअतिशयेनकरोति दध्नमूलं किंभूतेनमयसिप्रियेकुवलयकरो: स्वामिंदेमदीयव
नेक्षणसमंसमाकर्णय पुराणविषमज्वरेकुलकनिंबसिंहीद्रोंमृतघनकषायकोमधुनोवरीवर्त्तते
दध्नासार्वा हेप्रियेकराभ्यांकुवलयेकमलेकिंभूतेनमयसि अनेनसचिंतताद्रिताभरियवचनंसमाकर्णय
शृणुपुराणअसौविषमज्वरस्तस्मिन्पटोलादिभि: कृत: क्वाथ: वरीवर्त्तते अस्ति कुलुकंपटोल: सिंह प्र:
सिंही बृहती दंडकंवंप्र: अमृता प्र: घनमुस्ता मक्षनाप्रकेपकार्या: दध्नमूल योमालेकेमक्षयाम्हेहेम
कलशास्तनि विषमेषुयथास्तस्य नश्यंतीकदाचन दध्नासार्वा हेहेमकलशास्तनि हेकुवलयकुंभनकुचेय:
पुमान्मक्षयमोमकेन मक्षनासहतत्संसेवेतनस्य विषमंज्वरेषुयथा: पीडा: कदाचिन्नश्यंति विषमं
: पंचप्रभवोवाणयस्यस तस्यकामस्ययथा मक्षमद्यं मद्येपुरसेक्षोद्रदत्यमर: क्षयामोहनावार्षिकी दध्न
मूलकृष्णमपि चलतोकरीहिमुग्धेशृणुवचनेमसनिसावधाना वससिशिरसिमेघनादमूले कुरुतित
रांविषमोविलासदृष्टेदध्नासार्वा हेमुग्धेअकुरितयोवने हेविलासदृष्टेविलास: दृष्टोयस्या: सा संबोध
नेहयेकृष्णकृष्णसात्रैकालंयावद्बुलतांचचलजावंकरीत्यध्यवसायात्मिकोभवेदित्यर्थ: घटिका
यामषष्ठीभाग: कृष्ण: सावधानासतीममवचनंशृणु मेघनादस्यनंदनीयस्यमूलेशिरसिवसतिवचेसतिवि
षमोज्वर: अकुरितरागतिशयेनअकुरितंगच्छति दध्नमूलं विषमंमपहरत्यंसोकषायोमक्षमक्षरोमदिरा

मनाम्निवानाम् ऋहमिवसततंतवप्रकोपंचरणसरोरुहयोर्लुठनंहठेन ७० सारवा ऋसौकषायः विषमंहेति ऋ
पित्रोर्निस्नुद्ये मदिराधातुकी ऋमताप्रः निवार्ऋमिजकी वयाणांक्काथः किंचनमधरःक्षौद्रयुक्तः इत्य
र्थः दृष्टांतमाह कः कमिव नप्रवेकोपं ऋहमिवसततंचरणसरोरुहयोः लुठनंसनंहठेन ऋनेनयुक्तमानोदर्शि
तः ऋपरंस्त्रीसंगजन्माचरणप्रातरुषणंक्षिपतेयोगुरु ७० मूल ऋहतेकमलातनुरक्तकलेचलद्
मलेधनकांमकले ऋमृतांहृमिवेमकमंक्षिपमे विषमेविषमेषुविलासरते ७१ टीका षन्निःसे क्षोधनैः ऋषा
वाख्या हे ऋद्धले स्थितिरुगमं कमलालक्ष्मीस्तस्याःतनुस्तद्वद्रक्ताकलायस्याःसापुनः कलहंसेवकमः
लेयस्याः साकिमुक्तमयसिप्रियेकुवलयमित्यकृत्वात् पुनः धताकामकलायया सा पुनः विषमेकुटिलो
पुनःविषमेषुकामस्तस्यविलासेरतिर्यस्याः सा ऋमताप्रः ऋक्षोमुस्ता निवाप्रः एषांहंहे कंकिंरते मधुम
त्क्षौद्रयुक्तंक्काथं विषमेविषमज्वरमिमिलंनवति पुनः पुनः संक्षोधनेपरिक्षितकमलाटेति भावः ७१ मूल
ऋथिकमूर्ग्रिसमानमतेमते मतिमतांमतिमन्मथमंथरे ज्वरहरंरुगरिष्टनिवाबला यवरविल्वितसर्षप
पनं७२ सारवा ऋथीतिकोमलामंत्रणे हे कुरुणाग्रसमानमतेरजग्रतीकृपाबुधे पुनःमतिमतांमतिमतांपं
डितानांमतेमाननीये पुनः ऋतिमन्मथः ऋत्यर्थकामस्तेनमंथरेमंदगामिनि रुक्कृच्छ्रं ऋरिष्टोनिंबः नि
वाप्रसिद्धा वत्साप्रः यवामहौषधिविशेषः रविर्मूलं ऋचुःलाक्षा सर्षपंगौरसर्षपं एषामष्टानांधूपनेधूपः ज्वर
रंनयति ७२ मूल तिक्तोशीरवलाधन्यः पर्पटौशीधरैः कृतः क्काथः पुनःसमायातेज्वरेशीघ्रंविनाशयेत् रामः
सारवा तिक्ताकटुकी उशीरः प्रः वालो धाणा पर्पटः प्रः ऋनेनोधरमुस्ता एतैःषड्भिःकृतः क्काथपुनःसमा॥ १३

DR BHAU DAJI

यातेएकस्मिन्दिवसेहित्वारंभवर्त्तमानज्वरंविनाशयेत् ७३ मूल गोपीद्राक्षामलकीस्थिरामागधकास्तिक्तापय
स्यानी ग्राह्याश्रीफलधावनीहिमविषामुस्तेद्रजैःसाधितंस्यादाशंविषमंज्वरकृयशिरःपार्श्वरुग्घोरकं
क्षर्दिश्वासोफरुजीमकंप्रशमनंनीलाजलामंडरी ७४ सारवा गोपीसारिवा ग्रामलकीतिक्तकीस्थिरागोत्रिप
पली मागधकाषिप्पली तिक्ताकटुकी पयोक्षौद्रंपाठानाग्राह्यमाणा ग्राह्याप्रसिद्धा श्रीफलंविल्वं धावनी रह
तीरिमंहरते विषाऋतीस मुस्ताप्रसिद्धाः द्रद्रव्यप्रसिद्धाः एतैःसाधितऋामलेनतेनयोगनामानंभवति विषमज्व
रः ऋनियतकालजः कृच्छ्रक्रमयोगः शिरःपार्श्वव्यथाच ऋतीवकोष्ठेकचित्क्षर्द्दिःवसिः शोफःऋातीसा
रजीमकंपोहनेरः एतेषांप्रशमनंनाम्नाघनलीलाएवलतातस्यामंडरी संबोधनम् ७५ मूल घनरजनदलकसेवा
ममंत्रस्त्रिलेनत्रिफलाजनगुरुकृष्णाकुष्ठनागरंसरलम् मलिघतपरिणामोन्मोत्रिषस्तापशमनो सकलमिहसरि
ष्टमष्टज्वराणाम् ७५ सारवा ऋथकर्मस्वरूपेणाह ऋष्टज्वराणांसकलमिहेषिष्टलसेवाहि ऋरिष्टनामानं
येषांतरेस्यष्टप्रमिदं होमः ऋतिरुद्रज्वरमंत्रेणयोगः मंत्र ऋतिरुद्रज्वरमंत्रऋाग्नेयः सिद्धोमंत्रोवा ग्निर्मंत्रमहा
देवस्यषडाम्नायस्तत्कल्पानुरुद्रोनाम्नाब्राह्मणेनेषोषडाम्नायोजनाधादनाऊष्मनाब्राह्मणेगुरु
रितिस्मृतिः कर्मेत्यादिसंज्ञेविधिःसरस्त्रनामपावः मलिज्वरेयंतेघनमणिनोधारणम् परिदानानियत कृ
ताद्विजेरुक्तादानानि तपस्विनामानिषआम्नायविदाः यदाहुः षडाचार्यः दानैर्दयाग्निरपिद्विजदेवता
गोगुर्वीईनप्रलिनोग्निरुद्रैस्तपोनिः दृत्कृष्णपुण्यनिचयेहृदिधीयमानाः प्राक्ताषडाः यदिरुद्रः यनामंप्र
योगेति ७५मूल ऋथिरक्तकलेकलानिधेकुनालेकोकिलकोमलज्वरे ज्वरानंज्वरवह्निर्नाथवा जयुक्त

र्यादेनानेहिनायते ७६ सारवा अयीति कोमलामंत्रणे हेरत्नकलेरत्नजातिश्रेष्ठे रत्नेस्वजातिश्रेष्ठेपीत्य
मरः रत्नस्यस्वजातिश्रेष्ठस्यकलायस्याःसायष्टारत्नानिकलयतिगृह्णतिइतिरत्नकलातस्याःसंबोधने
कलगतौसंख्यानेच पुनः हेकलानिधेकलानिधिश्चंद्रः कलानिधीयंतेयस्मिन् यस्यांवाकलाउषाऊषो
नागइत्यमरः हेइंद्रवदने हेकलाले हेकोकिलस्वरे स्फारमंदयन् ज्वरयुक्तोऽतुरसुक्तोवादिनांतेजयु
क्तंकुर्वन् ७६ इतिश्रीहरिगोस्वामिमनोहरसप्तशतरिताथसप्ततायांवैद्यकीवनटीकायांज्वरःप्रतीका
रः प्रथमोविलासः १ अथक्रमप्राप्तस्यज्वरातीसारचिकित्सामाह मूल अमृतातिविषाकुटजयव
स्तनयित्नुकिरातकविश्वपयः अतिसारहरंज्वरनाशकरंशृणुनिर्ऋतिकंडरकंडकुजे १ सारवाहे
निर्ऋतिकंडरस्यहस्तिनः कुजोक्तद्वयांयथासातत्यंबोधने अमृताप्रसिद्धा अतिविषाअतीस
कुटजयवः इंद्रजवः स्तनयित्नुस्ता किरातःप्रसिद्धः विश्वाशुंठी एषांपलांशयोः क्वाथंज्वरातीसार
नाशनेजयति १ मूल नीतेत्री २ कयुग्मयत्सकवत्सकीपद्माद्रुधान्यामृता मूलिहींबुद्बालविल्वकविषा
बिल्वौषधैःसाधितः क्वाथोमाक्षिकसाक्षिकोविजयतेदुस्तासृङ्मांसमेदोहरोऽकसंगसंगचतुरः स
र्वातिसारमथान् २ सारवा नीतेहेदने त्रयीरयुग्मे स्फंगेधिनिर्गंधिनेरेन वत्सकः कुटजः वृक्षीपाव
पद्माकंकमले धान्यंधान्यकं अमृताप्रः मूलेवः किरातः अंबुदोमुस्ता बालकश्चीवेरं बिल्वःप्रसिद्धः वि
श्वाप्रतिविषा बिल्वौषधैस्फंगी एतैःपृथुर्द्वाभिःसाधितःक्वाथः मधुप्रक्षेपयुक्तः सर्वातीसारमथान् आ शासः
मयत्यक्षेत्रज्वरोक्तोयः किंत्वतः क्वाथः कृत्वासादीनांसंगःप्राप्तिस्तस्यसंगोऽतुरः २ मूल पंचांघ्रिपल्लव १४

ऽवलेंद्रवीजत्वक्षेत्रयतिस्कामतविश्वविल्वैः ज्वरातिसारांस्त्रयमीस्मकान्नान् सप्ताहसप्तानतुलाप्र
येत्कषायः २ सारवा पंचांघ्रिपंचमूले वृक्षीपाठा अंबोमुस्ता बालवालकः इंद्रकुटस्तस्यबीजं इंद्रजवः
कुटजत्वक्वृक्षेयंचतुरीरं तिक्ताप्रः अमृताप्रः विल्वस्फंगी विल्वैःविलग्नी २ एतैःपंचद्रव्यैःकषायोज्व
रातीसारान् शमयेत् किंत्वतोऽधर्हि कासश्वासमूलयुक्तान् २ मूल कफाधिकेवा पवनाधिकेवा ज्वराति
सारे पृश्निपंचमूलं मूत्रिताधिकेबालयुपंचमूले पुनःपुनः १ इष्टसिद्धिं मृगाक्षि सारवा हेलोलिमराजपंचमूल
ध्येऽस्मिन्योगे किंगुरुत्वयुक्तेनमितिप्रियायाःपृच्छेसति तत्राह कफाधिकेज्वरातिसारेवाताधिकेगुरु
पंचमूलंप्रक्षिप्तव्यम् पित्ताधिकेलघुपंचमूलंप्रक्षेप्तव्यमितिभावः ४ मूल सदेवदारुः सविषंषपाठः सदंश
पुष्पुष्पः सघनः सतीक्ष्णः सबस्मकः क्वाथवदाकृतोऽसौ शीफाऽतिसारंबुधिकंजकन्या ५ सारवा देवदा
रुपाः विषाप्रतिविषा पाठाप्रः ऽतेजवा मुस्तिभंगः घनोमुस्ता तीक्ष्णोनिरंबस्तकः कुटजः क्वाथःशीफयुः
कृतःअतीसरएवअंबुधिः समुद्रस्तस्यकंजनाभागस्तिः ५ मूल अथविल्वेप्रीतिरतोमुशारी किंबालकश्री
घनधान्यविल्वैः यस्यार्थातिसारकुजोनतस्य किंबालकश्रीघनधान्यविल्वैः दीका अयीतिकोमलामं
त्रणे हेप्रिये मुरशेप्रीतिर्नतोऽतस्तेनत्वंमुक्तरतांपुरुषाणां बालकश्रीघनधान्यविल्वैः किंनकिमर्थंतिवा
लकः पुत्रः श्रीलक्ष्मीः घनोमेघः धान्यंअन्यंविल्वंसंसारः एतैः किंपुनः यस्यपुरुषस्यातीसारकुजोनस्यतीत
स्यबालकश्रीघनधान्यविल्वैः किंमु बालकंक्षीवेरं श्रीविल्वं घनोमुस्ता धान्यः प्रः विल्वंस्फंगी एतैःकिंधा
न्यपंचकयोगायम् इमूल पित्तातिसारेधान्योदुरित्वाद्वानिरुध्यते केनाऽत्रकार्यते कर्षांपंडितेनत्वया

विद्या० सारखा० चिकित्साधिकार० ५५

नं प्रथमं प्रस्तौ वोमेरवाहौ तयोः खंडनं भवति १५ मूल ऊर्क्षि मूलाममूलघं विधिधास्तानिसारकित सेवेतस
गुर्कंविल्वंचित्रकस्यपयोधरे १५ सारवा देविल्वत्रुल्यपयोधरे गुर्केवमहाविल्वंसेवेत ऊर्क्षिमूलंग्रामस्रंहो
तेयं तारहरोभवति पुनः विवधावकुमकारो योरस्कातीसारस्तेऽर्यंतत्र १५ मूल दृष्टस्वासकासज्वरशोष मूर्छाहि
क्काऽन्नविद्वेषणवांतिमूलैः युक्तोऽतिसारस्मरवैप्रस्थगोविंदहामोदरमाधवेति १६ सारवा दृक्षादिनिर्यासो
पप्रवैर्युक्तश्चैर्दंतीसारस्तदा गोविंदहामोदरमाधवेतिस्मरसन्निरंतरकालत्वात् यथा त्वामेवयाहेममदेहि
क्तिक्ते समागतेदेहमधरेकृतांते आवर्त्तयेथामधरा रुरालिगोविंदहामोदरमाधवेति १६ मूल यवानीना
गरेशीर धनीकातिविषाघनैः बलाविल्वाद्विपणीगिरीपर्णपाठनेसमंतम् १७ टीका यवानीमुरुवायणिना
गरेस्कंठी शुंठीरंप्रः धनिकाप्रः विषाप्रतिविषा घनोमुस्ता बलाबालकः बिल्वप्रः द्विपणीशालपर्णीपृष्ट
पर्णी एतैर्दूत्रानिः कृतंच शूलंग्रहणीज्वरमूर्छा स्वासकासमरोदकमंहृद्दृहृद्रोगं वहिर्हरंच दृष्ट्वातीसारिणं
त्यजेत् ग्रहणीदीपनेपाचनेप्रवेत्येष कषायमितिशेषः १७ मूल पलनंद्यावद्विकृवाणपुंषा विम्वाद्विपण्या
द्विरविल्वविल्वैः कृतः कषायः शमयेदरोषान् दुर्नामगुल्मग्रहणीविकारान् १८ सारवा पुनर्नवासोंही
वत्रीऽग्रऽमोदा वाणपुंखामारपुंखा विम्वा स्कंदी अतिविश्रकः पथ्या हरीतकी विरविल्वः करंजः बिल्व
प्रः एतैरहृन्निः कृतः कषायः शमयेदाम्समस्तान् दुर्नामार्शः गुल्मेहृन्नाभ्योऽतरेरुग्यिः ग्रहणीच तेषांविर्क
शनंनामयेत् १६ मूल स्कंदीछिन्नरुहाविषाऽऽकलधरैरुक्तैः कषायैः कृतः मंदाग्नेर्ग्रहणीगदेयसततंसार्म रामः
नुवमेहितः स्कंदीकल्कं कृतेघृतेप्रपिवतः पांचामकासापहंस्याद्वायोरनुलोमनंग्रहणिकावेगेनऊर्ध्वगम्य १६

ते १६ सारवा स्कंदीप्रः छिन्नारुहागुरुहीविषाततीविषा ऊर्जधरैर्मुस्ता एतैरहृन्निःकषायग्रहणीगदेहितः
किंभूतेऽग्निमंदेयस्मिन् पुनः आमेनसहभुक्तंहीयतेयस्मात्सामेत्यर्थः स्कंदीकल्केनसाधितं घृतंपिवतः पु
रुषस्यपांचामयापहंभवति पंचप्रकारामग्रहणीरोगानाशनंस्यात् पुनः वायोः मूत्रयातस्यानुलोमनंअधः
प्रवर्त्तकंभवति ग्रहणिकासंप्रसरणवेगेन शीघ्रंऊर्ध्वगमनेप्रतिघातंयेतत्घटते १७ मूल पाठाविषाकुटजकुटफल
त्वगाहतिक्कामदारुसकुलाजशिवल्वर्णं सहीप्रतेऽजऊर्जग्रहणीप्रवाहुस्कप्रवाहुगुदस्कंकुटजेषुदद्यात्
१८ पाठाप्रःविषाप्रतिविषा कुटजस्यफलेइंद्रयवः त्वक्कुटजा अहीमुस्ता तिक्काकुटकी मदयंत्रकीरस
जेप्रसाऽऽजंनागरंस्कंदी बिल्वप्रः एतैर्दीप्तिः कृतंहर्णं तंपुनोदकमक्ष्णोयुक्तं एतेषुरोगेषुदद्यात् ग्रहणीस्थं
ग्रहणी प्रवाहप्रवाहिकारक्तप्रवाहोरक्तातिसारं गुदस्कंगुदपीडा गुदंभ्रंशस्तेषु १९ मूल कुटोगंधप्रवेज
क्रियातकटुकी मुस्तेंद्रयवान्मुषणंनागकेसरं एकलामिताः कुटजतोनागद्वयेविश्वकात्वर्णं हेकलामिमिं गुरु
पथ्योयुक्तं हंयादुदरा तीसाराऽरुचिकामलाग्रहणिकागुल्मप्लेहापरम् २० टीका किंभूतःप्रसिद्धः मुस्ताप्रसि
द्धः इंद्रयवः इंद्रजवः त्रुषणंत्रिकटुकम् एतेसमभागाः कुटजस्यषोडशनागोयावान् विश्वकस्यनागद्वयं एतेषां
चूर्णंनभवति किंभूतं हेएकलामितं नाम गुरुशीतलऊर्जास्यापेयं पांचादीनांनाशकंभवति २१ मूल क्षारकं
दपटुत्रिकंत्रिकटुकैर्व्याऊमोदानलैः कृतःसमूलकदिंगुहीरमिसिन्निरुक्तैर्विधेयैरुरुः पीतंकोष्णऊर्जेन
कोजपयसातत्क्षणंवांतोषधं कृतंहृद्रुजगुल्मोदरग्रहणिष्वग्निप्रियं त्रयसि २२ टीका क्षारंवक्ष्यंतिका
यावशूकोऽवाषारसाऽजीषार पटूत्रयंजवणत्रयं सिंधुसौवलविडलवणं त्रिकटुंविष्वजीमरिचनागरं चव्यं च

म्लुबंधसहितंरक्तान्वितंत्यर्थः पुनःरुधिरान्वितंच २६।२७।२८इतिश्रीहरिगोप्पाभिमनोहरसूनुहरिनाथकर्त
यांवैद्यजीवनटीकायां ज्वरातीसारिप्रतीकारोनामप्रथमोधिकारः१ अथकासश्वासचिकित्सामाह मू
लतःपरंकोमलवाणिकाम श्वासप्रतीकारमुदीरयामः निर्हेतिकासंगुरुपंचमूलीकृतःकषायंप्रपिबामदर्श
यः१ टीका हेकोमलवाणि मूलतःपरं कासश्वासप्रतीकारं उपायंवदीरयामः गुरुपंचमूलेमदर्थंबलेनेव
कृतःकषायःघृतंमासहायः पिप्पलीचूर्णयुक्तः कासंहंति १ मूल घनविश्वश्रीमागुडूचीगुडिका त्रिदिनं व
दनांबुऊमध्यधृता दहतिश्वसनैकसनैर्जलजे जलजेवह्निमाऊद्दयोपगता २ सारवा घनामुस्ता विश्वाकं
ठी शिवादहितकी द्विगुणेनगुडेनगुडिका कार्या यदुक्तं सिताद्वर्गुणरेयावदीषद्घृतिगुणेगुडः इति स्नि
ग्धंसुखसमेधारितासतिश्वासकासौहंति देजजनेसंबोधने दृष्टांतः काकमिवः जलनास्तीहीमामिवः
किंचूताजलजा हृदयोपगताकलुषा ३ मूल आऊस्यभूत्रेयंतेपलानां नातेपलानांवकलिंगुमस्य पंचस
मधांसुलिहेतिकासं श्वासंचतद्वत्सबलेबलासं २ सारवा मऊायाऽहेआऊेमूत्रंपलाशतामति कलिंगुमो
विंगीतकस्तत्समः मधुनासहपंचमूलंबलेहीमूलं आमुश्रीयंश्वासंकासंचतासंकफंवहंति सबलंमिति
त्रयाणांविशेषणम्३ मूल आर्द्रार्कमूलाद्गुडाद्दर्पितार्धांशोवंकस्कंवरी दीपायोऽरणात्रिऊातऊलदोर्
व्यपदेशकल्पितः लेहोरलकलेतथैवकथितःप्राणप्रियायामया कासार्शो ज्वरपीनसक्षयकृमिगुल्मक्षय
श्वसनः४ सारवा आम्रात्आर्द्रकरसात्अर्धकुलापंचमूल्यालंकुंकुमंसतावरेवे कस्कंवरीधान्यकं दीप्यंच
धानी त्र्योजोहरणीम् ऊरलंकदलऊारकं त्रिऊातेबकत्रैजे तद्रूपत्रऊऽजायची ऊलदोमुस्ता एतान्य

शौ सार्षपजानि पृथक् पृथक् ग्राह्याणि यथा सर्वेषु मानपत्रविंशत्यलिकं भवतीति अर्धसिद्धादि वो।
सद्युक्तिकः ह्वत्यवेतू रेरलकलेत्राणप्रियास्तवमयालेहः कथितः अन्यस्माज्जोष्णति भावः किंभ
तः कान्यक्षत्रीम्र ज्वरक्षपीनसोन्मादारोगग्रन्थयशुक्रकृशोफपीडाचक्षुज्ञ ग्रहदयप्र एतेषुनानेभव।
तिध्र मूलरसभावलाक्षकदेवदारुफलत्रिकंमूषणवित्वक्षीरं चिंतामणिक्षौद्रयतौपक्वं प्राशंसर्वकासंव
निराकरोति पक्षात्वा राध्रा शैकाद्रानां चिंतामलिनामचूर्णं भवति मक्षयतां प्रांसर्वकासंव
निराकरोति नाम्न्यतिध्र मूल वासाहरिद्राधमाधागुरुदीप्तागंधिना नागरधावनीवैनाम् क्वाथेनमारिचक
त्रितेभ्वासः शमयतिनकस्यपुंसः इ सात्वा वासाहरिद्राधमाधागुरुदीदीप्तागंधिनामस्ताद नागरे
धावनीच कंटकारीवरणैरण्डक्वाथमारीचरजोचितः मरिचचूर्णयुक्तरसेनकस्यपुसः श्वासःशमंन।
याति द्मूल त्वाजवंगमरिचाकफलत्वचःस्युः सर्वैःसमोनिर्वाहितःखदिरसारम् बंवुलवृक्षजकषाय
युतंचचूर्णं कासान्निहंतिगुटिकायटिकाष्टकांते ७ सात्वा जयंतमरिचौघ्रः अक्षफलत्वक्विभीतकफल
स्वत्वाक्षयःसमोसास्युःखदिरसारस्त्रिभिःसमाःदूरेचूर्णं बंवुलवृक्षत्वक्कषायेनगुटिकाकार्या अष्टौ
टिकापरिमितात्कालाद्नंतरंसर्वकासान्निहंति मूल रूपंकदृक्कमलवदनेशुःपरेसौगिरेः स्यात्सर्वधिः
कासंकरवदने कांतिबीजस्यषष्टीकस्यक्वाथः सप्तनग्नमनोवदनेनेतिप्रष्टा विदंवेद्या कुतमिदमहमो
सरेनागरस्य ८सात्वा देकोमलवदनेशुः मशाद्स्यसौपरेषधमेकवदनेपरेसतिकीदृक्रूपंनवेत् नाप्तति शमः
पुनःगिरिःपर्वतस्यसंबुद्धिः संबोधनेकः अगेति अग्निबीजस्यषष्टीविभक्तिः कारमित्यग्निबीजं तस्यषः १६

ष्टीरस्यकस्यक्वाथः प्रसन्नग्रसनेनवेत् वदनेनतर्वाशतिपृष्टासतिकुतेग्रीघ्रे इदंवरं ग्रहातइति किंमा
गरस्यशतिशिखोतः मूल अग्निकरकमलेनीलनलिनस्त्रबीजरूपे सिंही कषायःसकलः कासघ्नासक
रेरूपात् एसात्वा अग्नीसिंहीमलामंत्रणे करेकमलेयस्याःसानिलनलिनेनीलकमलेतस्यछदपत्रेतः
इंबीरूलेयस्याः सासिंहीकंटकारीतस्याः कषायः पिप्पलीचूर्णयुक्तः कासग्रासंकरोतीतारशोभवति
ण मूल पिप्पलीपिप्पलीमूल विभीतकमहौषधैः मकरालेविते कासः प्रश्नास्यति कुतुहलात् १७ सात्वापि
प्पलीपः पिप्पलीमूलपः विभीतकवहेडा महौषधेसुंठी पिप्पलादीनांचूर्णंमधुनालेहोकासघ्नः शोभनव
ति स्वल्पयोगेमद्गुणकथनेकोडहलंभवति १८ मूलकटुतैलेनसंयुक्तो गुडोयावन्नसेवते तावन्नश्यं
ति किंश्वासः पीयूषमकरा रेम १९ सात्वा गुडसर्षपतैलेनतैलयोरबलेहःसाध्यंसयदानसेवतेनराश्वा
सः किंनस्यश्वपुनस्यति हेपीयूषवमकरौ अश्वरौ यस्याः सासंबोधनंहेमशब्दस्यसप्तमेकवचनेहो
यो अंयष्टमंगुडैकटुकतैलेन मिश्रयित्वासप्तमंलिहेत् त्रिसप्ताहप्रयोगेण श्वासंनिर्मूलतांनयेत् २० मूल सेवि
तंमकरंक्षाभ्यां चूर्णमिश्रंक्रियादि किमर्थंक्रियतेचिंता कासश्वासपराजयः २१ सात्वा मरीचचूर्णंमधु
षंमनामावलेहेनसेवितेहेश्वासस्यकांक्षिताः मूल रावणसंस्कृतोहन्या लुप्त्वाशिरःधरितः श्वसनंकस्य
नेवापि तमिवौनलनंदनः २१ सात्वा रावणसंस्कृतो मरुत्वाहेनविभीतकसुखमध्यतः श्वासंवहन्यात्
तत्रदृष्टांतः कःकमिवश्वसनंनंदनः हनुमानतंमरुत्कुमारमिव २२ मूल अग्निप्राणप्रियेहोत्तीफलजोहि
नजोचनेसंटीभागीकृतःक्वाथः श्वसनःश्वासहरः दृ ४ सात्वा हेप्राणप्रिये हेहरीतीफलवल्लोहिते।

फलेस्फुरन्मरवेर्मूलेफलेगवाक्ष्यःसनागरेनिर्हरतिकामलाम्मूत्रेणदेयानो
स्फोटेरक्तफलेयस्याःसाहेस्फुरन्मुखमेवदुष्टनष्टमूलेयस्याःसागोमूत्रेस्फोटयुग्मंव्यासरूपीते अथवागोदुग्धेस्फोटयुग्म
सहपीतेकफलाभरंनत्रैकर्तांहरति २५ मूलं पिचुमंदस्यसेनमिश्रितैःपिचुमंदानिलक्षारचुर्वीजकैःघटिकावटि
कांनगांतरेनगस्यमूलप्रमाणायधारयेत् २६ सावा पिचुमंदोनिंब अवलक्षारुःएरंडःतयोर्बीजानीनिंबस्यसेन
मर्द्यगुटिकाकार्यानगस्यमूलप्रमाणमात्रानगांतरेयोनिमध्येधारयेत् २६ मूलं तरुणंपुंस रणीमूलं त्रायमाणा
र्षिसनागरं शिवस्यस्नायिधांवाधांयोनिस्थंहरतिसत्वरं २७ वीका हेतकली त्रसरणीइंद्रवारुणीतस्यामूलं
संव्याघ्रस्नुक्क्षीरयुक्तंलेपःकार्यःशिवस्यस्नूमूलेसहैवअभिधानेनामयस्याःसा लांबाधापीडांयोनिस्थां
सत्वरंहरति योनिमूलंस्त्रीघ्नेनाम्नायति २८ मूलं गोपीवृक्षीदारुकिरातमूर्वातिक्तामूलाविश्वघनैरजातं क्वा
थंपुंसोमृगजोचनानां दुष्टस्यदुष्टस्यसितोधनाय सावा गोपीसारिवा वृक्षीपाठा दारुदेवदारुः किरा
ततक्तमूर्वापीलुपर्णीतिक्तात्रयं अमृताद्यं विश्वसंज्ञं घनोमुस्ता इंद्रयवः इंद्रयवः एषांक्वाथःस्त्रीणांदुष्ट
दुष्टस्त्रीधनायजायते यस्मिन्पीते बालानांरोगामृत्यवेतेदुष्टसदृग्धम् २९ मूलं कंटकटेरीरसक्षारेवार्ष
मूलिंद्रवस्त्रीतिक्तः कषायः क्षौद्रान्वितंक्षुद्रबलजोचनानां नानाविधानीवर राणीहन्यात् ३० सावा कं
टकटेरी दृक्ष हरिद्रा रसक्षारसंज्ञने अहोमुस्ता वासा मूलिंबकिंशुहंता मधूनिश्लातकः तिंतमन्ना
विल्वोषं एषांक्वाथमक्षनामद्रुनानाविधानिपीतांसितांकृष्णश्रुक्ववणंनिवर्हणंहन्यात् ३१ मूलं कुव्व रामः
लयदलनेत्रे तंदुलीयस्यमूलं रसक्षौद्रेपिष्पलीमरीचयुक्तंतेनतद्धिमकरमुखेसुस्कंतंदुलीजोमक्षयां २२

घदरहरमूलीलक्ष्मणाणांनिहंति २६ सावा कुक्वलयपत्रनेत्रे हिमकरमुखे संक्षोभनट्यं तंदुलीयस्यक्षाका
विल्वोषस्यमूलंकटारसक्षारसंज्ञनेन एतत्पेषकल्केतंदुलोजस्तंदुलकल्केनमधुक्षौद्रेणताम्र्यायुक्तंपीतंकंदरीणांप्रद्र
रभरंनिहंति किंबहुनंदरीणं अतिमदसरं २८ मूलं गवाक्ष्याःस्मरमंदिरस्थंपुष्पावरोधस्यवंधकरोति स्त्री
प्रसूतकाणांयानिद्राणीनां योनौंयमेवदुष्टगर्भपाते २९ गवाक्षिइंद्रवारुणीतस्याःमूलंकटा स्मरमंदिरस्थं
योनिमध्येधृतंपुष्पदीनवतीत्यर्थः पुनःरेफाद्यनिद्राणीनांगर्भपातनार्थमयमेवयोगः अत्रशृंकपदात्क
न्याश्रोणितपतिकयोरपिग्रहणं २९ मूलं मधूकस्ययष्टीमधुकंमूलं निःपीड्यक्षीरेकमुरब्बिकक्षेत्रेनसंतंदुलांभः
सितांव्यक्तकल्कः पामार्गक्षितिगर्भिणीनां सावा मधूकोक्षेत्रेऽजांमृतं यष्टीमधुकमूलंवीरा मूलंवीरा
पूरकटा एषांकल्केकृतंपीतेस्त्रीकरेवेनप्रसूते तंदुलोदकेनसिता धात्र्याकल्कस्यपानात् गर्भस्रुतानां
नारीणांसुखंनेष्यति गर्भघ्नक्षितिगर्भिणीनां योगद्वये ३० मूलं मूर्वांकुंभमूलं विषवत्सारेकमुस्त
स्त्रीतेगर्भिणीनां स्रुतिकायाश्चकिरातकागलातिसारज्वरदं मुस्ताशृंगीविषाणंप्रत्यग्रमयंतिरक्तःसितेक्षु
प्रसुकंबालानांवांतिकाम्लरसतिविषंऊर्ध्वोदयुक्तंरक्तोवा ३१ सावा मधूनिश्लातकः कंकुभ
मयंशरीरकंविरेचनंरक्तःशोनाकः अमृताद्यः विषंप्रतिविषं मूलावाद्यालक्तकः रेफः पर्पटः कुस्तुंबरी धमास
कः शृंगीतेदहने एषांक्वाथःगर्भिणीस्त्रियःपुनःप्रसूतायाःस्त्रियः कमिरुक्कंडूकोतीसारज्वरप्रशमनं
हंतीतारक्षोभवतिमुस्ताप्रः शृंगीकर्कटशृंगी विषाप्रतिविषा एषां रक्तपूर्णेक्षोदयुक्तंसेवितं अवलेहि
तमाबालानांवांतिः सूर्यिकासप्तच्छदएषांसमाहारो वंदःप्रशमयति अथवा अतिविषंरक्तः प्रतिविषा

स्फुरत्स्फटिकस्फटिकरजतस्यमेदारसमेदस्विनोषस्यरामामाजातेनप्रकामंमत्यर्थंअग्निरामंमनोहरंस्त
नवंहतेनरम्येअतियोगेसंबोधनेस्त्रियायांधात्र्याःकषायःहरिद्रावर्णमकनाद्यमुक्तःप्रमेहापहारीभव
ति एमूलसमधुस्निग्धास्वरसोनामामेहनिवारणः वदंतिनिषंडःसर्वेप्रमेहादिंदुनिशानने१७सारवा छिन्ना
गुरुहीतस्याःस्वरसःसमधुकोद्रयुक्तःसर्वप्रमेहनाशकोभवति हेशारदिंदुनिशःशारदेंदुसदृशःआननंय
मुखंयस्याःसा१८मूलरतिकेलिकलाकुरुतेऽतिलसद्बलयेमलयेनसमानकुचे समतावतीस्वतेजवती
दलयेदंतिलाग्रंदुदारतरम्१९सारवा रतिकेलिषुकररतिक्रीडास्कुरुसलेविलसद्बलयेकंकणंयस्याः
सा१मलयेनयर्दतविशेषेणसमानौकुचौयस्याःसाग्राणिसंबोधनानिअमृतावतीसुगुडूचीलतारुवते
जवतीएरंडतेजयुक्तामनिलाभंवातरक्तंदलयेन्नाशयेत्किंबहूक्तेनदारंस्त्रियंघृतं गुडूच्याःकषायःएरंडते
लेनपेयंप्रतिसावः वल्लीत्रयंवतत्तिलतेलमरः २१मूल मधुकाकरणगोपिकाहेवधूपैःघृतेवातरक्तापहंपिंड
तैलम्कषाय मद्यैरंडतैलेनपीतस्तथैरसिंहास्यवत्सादनीनाम्१२सारवा मधुकंमधुयष्टी अकरण
मंकिष्टा गोपिकासारिवा देवकंपरालः एतैःसतंपकंपिंडितैलंनामवातरक्तापहंजवति एरंडप्रसिंहास्ये
वास्यकः वत्सादनीगुडूची त्रयाणांकषायःएरंडतैलेनपीतस्तथैववातरक्तनाशनोजवति बोगद्वयम्१२मूल
ज्ञ॥शुनठीरकत्रैधव गंधकंत्रिकटुरामठहरणिमिदंसमम् सदधिमिश्रसेनविस्फोटिकांहरतिजोरतिजो
गविच्छर्दे१३सारवा जस्फलरसोनं ठीरकंप्रःसैंधवंलवणं गंधकंकोवर्द्धनंत्रिकटुःप्रःरामठंहिंगुःएषां शेषः
चूर्णंनिंबुरसेनपीतंविस्फोटिकांहरति मोदकंत्र्यहंसंबोधनेहेरतिभोगविच्छर्दे स्फरतिसंभोगवल्लरेरं २३

मूलकगजपिप्पलीक्षारवटप्ररोहमधुकैर्मधुसर्पिर्युतैः कल्पितोगुग्गुलुःप्रमेहगदनाशनः दोस्यांतरस्या
वटीएलालवंगनागवपुलास्त्रीकोलमज्जाबुदंश्रीखंडंमधुखंडयुक्तंप्रमदामयेहरितिप्रियोषोरुवाम्
१४सारवा कुकुरुंटलाजाक्षौद्रधात्रीफलैर्मधुकंकमलेवटप्ररोहोवटस्कंधत्वङ्मधुकंमधुयष्टी एतैर्मधु
मासहवटीकल्पिताभ्यांतरस्यामुखमथधतासतीचषोडशेतूकिंमूलांगुग्गुलमुद्धृतां एलात्वक्क्षौद्रैले
लाजाजाप्रसिद्धा जवंगपत्रमाणोनागकेसरः वपुजापिप्पली स्त्रीप्रियंगुःकोलमज्जाप्रःश्रीखंडंसुसा
श्रीखंडंवरंनं एषांचूर्णंमधुखंडयुक्तंक्षौद्रसिताभ्यामालोड्यलीढेप्रियोषोरुवांहरिंहरिति१४मूलरसा र
म्याकारंवक्त्ररवचनेकरविकुरंविमुग्धालंकारंकरतलतलसन्नीलनलिनेनिदाघःसंक्रांतस्तवयस्स
रोजमकरंदजीवनैःकुसेतजेतुंयुक्तंपिहितकिलकाहित्यनिपुणैः१५सारवा रमालक्ष्मीस्तद्वदमेक्षाक्ष्मा
रेयस्याःसा पुनःवक्त्रंवचनंयस्याःसा पुनःसारवप्रवराःशिक्षराःकेशाःयस्याःसा तिमृद्वानिमहार्घा
निमंजेकारणियस्याःसा पुनःकरतलेतलसन्नीलेकमलेयस्याःसा धृतिपेक्षयेबोधनानी यहितवनिदाघ
ःसंक्रांतस्तदासरो ऊनमकमलंघकदलीवतयोरूजैःपत्रैःकुसेरविततोत्रयाणांयोजनुग्रीष्मार्थं
त्रायनंकुरु किंजेतिनिश्चितं हेसाहित्यनिपुणेकायमलंधवसुरे१५मूलरसंडिंडीरंडिंनिशामरीचसिंधूद्भ
वैंद्रमवःत्रिजानांचूर्णीकृतानांघृतमिश्रितानांत्रिभिःप्रजेपैरपयातिपामा१६ओकारसंपारदःखिंडीरं
शुक्लकुंजलेनेदंहरिद्रांचयेमरीचंकिंशुकःप्रःहेतोंद्रोगंधकः मनःशिलाप्रसिद्धा चूर्णीकृतानां
घृतमिश्रितानांएषांत्रिभिःप्रजेपैःपामाम्रपयातिनश्यतिमेदनमैंधवगुग्गुलुमेरिकाक्रमंकबालकपंक

विलेपनात् स्फुटितमप्यतिविकचितामरसप्रतिमं भवेत् ।७ टीका मदनसि
क्थसैन्धवलवणं गुग्गुलुपिप्पलिं गोरिकंपिप्पलिं आजंघृतं मधुक्षौद्रं बालकंजीवेरं एषांपंकः कर्द
मः एषांपंकस्यलेपात्स्फुटितंचरणद्वयंविकसितामरसप्रतिमंपद्मकुन्दकमलसदृशं ।७ मूल पथ्या
तिलामलकरक्षैः समांशैः गुडेनयुक्तैरेषमोदकैः स्यात् दुर्नामपांडुज्वरकुष्ठकास श्वासंक्षयंतज्जी
रकंचैतद्धरत्यशु सारवा पथ्यापटुः तिलंपटुः अरुक्षरोमजातकः एषांसमभागगृहीतानांद्वियुगुडेन
नमोदकः कार्यः दुर्नामनामपांडुःपीतः ज्वरस्तापः कुष्टपटुः कासश्वासौपटुः एषांहरीतकी क्षौद्रा
द्धरतिरोषस्यरुक्षंक्षयेत्तद्वत मूल मदनातकाम्लीकाकुलाद्यंती मूलैर्मुस्तकरविभद्रिर्घृतैः
लेपोहितैर्गतिंगंधमालां समीरवेगादिवमेघमालां ।८ सारवा मदनातकः जिलावाकाम्लीसप्त
कुलाम्लिवेतकः दंतीमूलं एतैर्मूत्रैर्गुडं दद्युकुष्ठंच अर्कदुग्धंयतेः दिग्धैर्युक्तैर्लेपोहितैर्लेप
क्रियायोगैः गंधमालामवति तत्रदृष्टांतः समीरवेगादायुवेगान्मेघपंक्तिरिव ।९ मूल गोमूत्रेण कृत
ःकलिंगकटुकापाठाकाम्लसः क्वाथःक्षौद्रयुतोनिहंतिसकलान् कंठमायानुत्कटान् पाठातेज
वतीरसांऽजनयवक्षारोपकुल्यान्निशादेवानांमधुनाकृतासुखयतेतद्वद्वटी वधतेः ।० सारवा क्व
लिंगीदंतयवः कटुकाक्षः पाठाक्षः वृषोवासकः अह्नीमुस्ता अमरोदेवदारुः एषांक्वाथः गोमूत्रे
णैवमाधितः पुनः क्षौद्रयुक्तः सकलान्कंठरोगानूर्ध्वजत्रुकटान् पाठाक्षः तेजवा राज्ञः
तीतेजवत्रक्षोऽजनंदार्वीरसवं यवक्षारःक्षा रुपकुल्यापिप्पली निशाहरिद्रा देवीदेवदारुः एषां। २४

मक्षनावटीकाकृता सुखयतासामवघर्षतेपूर्ववत् क्वाथकंठरोगहरोभवति ।१ मूलक्वाथेक्षुरस
यतमेवदंकिंवदामि तत्कोलतत्किमुमृगाक्षियदत्रिकारि सम्यक्कफेप्रणयिनिप्रणयन्मरुणो
मिक्षादेत्तानिबुरसमेंधयक्षृंगवेरं ।२ सारवा वत्सरोसरेणास्यक्लोकस्यवासवं निबुरसेनसिं
क्तंसैंधवयुतेनाद्रकं अग्निकारिभवति ।२ मूल हिक्काकंठरुजांविनोधनकरंवैश्वर्यशोफापहं
गाहिश्वासबलासकासवलजिद्वर्षंकरंकृच्छ्रतो पाकेस्याद्विविधंसुखंविधिकरंरुग्दोषवंशोजने
नोक्तंसहसैंधवेनसततंनिर्मूलवैरापकम् ।२ आक्षेपकोयेश्लोकस्तस्मान्नव्याख्येयम् मूल
हिंगुक्षारद्वयंसैंधवक्षोद्भलविमपिप्पलिगोपिकाचि अकवर्यमरवकः वृक्षकस्करीकवरी
सिंसपा षड्ग्रंथाकुमोदाम्लवेतसपुष्करमूलनागरकरंजजीरकहरीतकीवृक्षीविषाविरहित
पूर्णमिदमंसमरीहृदयगलरोगविवंधमौखान हिक्मावर्धगुदङ्गुल्मसकलमूलजीहपांडुप्लसमा
कर्षन दहनसदनवदनविरसतादिरतयेसमर्थतरम् ।२ सारवा ग्रंथिकंपिप्पलीमूलं कुस्कुटवरीर्
मक्कं कवरी-अकरंभा षड्ग्रंथावत्सकीपाटा विषाहपृषादीह्रीवेरंकरंजं एते विरविंतंदूरेवृणां
मरति किंदृशं अमरीवक्त्रहृदयरोगगलरोगविवंधोविषमबंधः आध्मानमवेदनोदरपूर्णत्वं हिक्मा
वर्धावक्त्रणसंक्षिप्तः श्लोकः गुरवः अर्शः गुल्मकोष्ठग्रंथिप्लीहकलमूलानि अष्टधात्रकारा
यणिजीहवदरसेरः पांडूपीतत्वं श्वसनः श्वासः कासनेकासः दहनसदनेअग्निमांद्यं वदनविरा
सतामुखवैरस्यं एषांविरतयेनाशायसमर्थतरम् अतिशयेनसमर्थम् ।२ मूलहिंगुवोषाढ्यमो

वैः क्षीरं दाडिमरसलवणैश्चाम्लकेसरयुक्तं कुर्याद्वा ज्वलनमभिलक्षीकृत्य मानेज्वलनमभिलक्षीकृत्य मेतन्निरूहेति रक्षा घृतं
२५ गिलपथ्यात्रिकटुपटुविडं कुंकुमं क्षीरयुग्मं दीप्यौशीरयुग्मं हरीतकीमपि सकलं भस्मसाद्दर्करीति श्लक्ष्णं
खादेन्मुद्गः शोषत्रिकटुकमोदकः प्रियंगुक्षीरकल्के ज्वलनमभिलक्षीकृत्य मानेकुर्यादिति निरूहेति रक्षा
मलकेतु शोकनाशनं वैद्यपथमकवलेन सहभक्षयेत् ज्वलनमभिलक्षीकृत्य मानेकुर्यादिति निरूहेति रक्षा
तामलकं गुल्मंवहेति यष्टीकं त्रिकटुकमकशोषत्रैधवंक्षीरकेद्वे समधरणधृतानामष्टशोदिगुणभागः प
थ्यामकवलशोकी सर्षिषाचूर्णमेतत्कृतमतिज्वरार्तिनंवातरोगं ग्रहेति रक्षेति रक्षाग्रहेतिंतरीकं ग्रा
हीवीरपूरः पथ्यादरीतकी अग्निहित्रिकः त्रिकटुः त्रिकुटाग्रः पटुः सैंधवः विडः ग्रः कुंकुमं क्षीरं
क्षीरयुग्मंकृष्णशुक्लभेदेनद्वौ दीप्यौ अजमोदाजवान्यौ शोवर्चलं लवणं एषांचूर्णं चक्षाद्दवगंत
व्यम् अक्षद्वयंवैद्यप्रायंकोष्णजारं भस्मसाद्दर्करीति अतिग्रायेनपाठ्यति तदशीतकात्मनयो वा
कात् २४ मूल स्नुहिवाणसिताकणाश्चविमिताद्दीप्यायवान्यौ क्रमात् भागानांत्रिद्वयेचलवणभागः
त्रिवेतत्समाः कोष्णटोयरुग्गमगुल्ममजहत्कोलिंबरक्तोदितक्षीणाक्षीनपिबस्मसात्मक्षरुते किं
शोकनंशोकनेः २५ साध्वा स्नुहीवाणसिताश्चभागाः कणाविष्पलीक्षीरविमिता चद्वर्भागा दीप्याक्ष
शोद्वित्रिभागाः यवानीद्विभागाः लवणंसैंधवंएकभागः त्रिवाहरीतकीएतत्समासर्वसमांशदद्भाग
गक्षयंशोलिमरक्तोदितक्षीणः अक्षीनपर्वतप्रायकोष्णजारान्नभस्मसात्प्रकुरुते शोकनाः रेम नु राम
ष्याः शोकनंशोकनेः आहारः किंकियत् किंभूतः कोष्णटोयरुग्गमगुल्ममजहत्कृत्कोष्णजारोपआनाहःरु २५

कफलं आमंआमवातं गुल्मप्लीहमजानिवहरत्योतारुग्णः २५ मूल त्रिगुडीप्यवरुणश्रियामिनी कुंकुमा
नाकृतःकषायकः बीजचूर्णसहितोनरस्थितोविघ्नंनाशयेद्भेषजं २६ भाषा त्रिगुडः शोनांक
नेदीप्योयवानी वरुणस्वामलः श्रियामिनीहरिद्रा द्वयं कुंकुमनागकेसरपिप्पल्याः एषांकषायः पूर्वोक्तोशो
नोक्तचूर्णःप्रक्षेपव्यः अंतर्गतविघ्नंजयेत्पक्वास्फोटयेत् २६ मूल कमलकुवलयकल्पयोः
धरद्वयसमाहितहारभनोहरे कृष्णकुरुहितेवृतमर्दुन स्मरसकल्कस्मसमाहितमंगने २७ हे कम
लस्यकुवलयस्यकल्पेतत्तामंपयोधरद्वयेतस्मिन्समाहितोविनिहितोयोहारश्चेतभनोहरे हेअं
गनेकृष्णयकृष्णदेहेषु अर्जुनवृक्षस्यस्मरण्येसकल्कार्थं पथ्यपथ्यकल्पाधितेधृतंहितंभवति
२७ मूल सोयंसुगंधिमुकुलोबकुलोवभाति कृष्णाणिःप्रियतमेमदनेकवेधः यस्यत्वचैवविरावर्धितया
निशांते दंतानवेतिदृपजाग्रपिदेतिदुल्याः २८ साध्वा सोप्रियतमेसोयंबकुलोवकृष्णिनोषः भातिशोभनो
कोदयः सुगंधिमुकुलः सुगंधिकुसुमजः मदनस्यबंधुमित्रे सः कः यस्यत्वचाशिरकालेवर्धितया सत्या
दृपलाग्रमिलितान्यपिदंतादंतिदुल्यानवेति हस्तिदंतवत्दृढतरानवेति बकुलवृक्षस्यत्वक्चूर्णंदंत
देतेपरमौषधमितिथावत् २८ मूल स्नाक्षापथ्याकृतःक्वाथः शर्करामक्षिकान्वितः श्वासकासःहरेदेयो
रक्तपीतस्यशांतये २९ स्नाक्षेतिसुगमंसर्वंशर्थम् मूल त्रिदंतिकेकुंकुमकर्णपालिं किंमेव्ययेवक्ष्यसेन
वोटासंबोधनेतुः किंमेरुक्षपिंनिरंतिवामोरुवरत्वमेव २९ साध्वा सिंहासनंहरिर्जपेनोमरत्नसु
सराग्र्यामस्यव्याख्याने कुंकुमकर्णपालीहस्तिनीकर्णपालिकोकेभिदंति सिंहासनोहासनवपरणी

तावद्भूतसेव्यमस्तूनेकिं त्रायमाणवैद्यकिन नरावद्यसंबोधनेकिम् नरेद्वामोरुरक्तपित्तंकिमुदे
तिसिंह ननःसिंहाननोवासा वासायारक्तपित्तहरत्वंत्रिदोषंयदुक्तं वासायांविद्यमानायां मास
योःकोतेतस्यवरक्तपित्तीरुक्षीकाशीकिमर्थंत्रुविसीदति २० मूलविष्वाकणात्रिवाकुर्णःसंसितः
समकःस्मृतः नस्यवधिष्यगुरुयोर्हिक्काधिक्कारकारकः २१ साखाविष्वाकंदी कणापिप्पली स्त्रिवा
धात्रीत्रयाणांसमकल्पिताःस्यामवत्रिदोहिक्कघ्नः गुरुरुक्तंदीप्या नस्यः हिक्कायाधिक्कारकारकस्ति
रक्तस्तीयोगद्वयं २१ मूलदुरालभाकषायस्यघृतयुक्तस्यसेवनात् नमःश्यामातिगोविंदस्मरणस्म
रणाद्विव २२ साखादुरालभामातस्याःकषायःघृतेनपीयः नमःपिप्पलीतिर्नेनूयतिगोविंदस्मरणा
स्मरणाद्विषाकल्पितनमइव २३ पत्रैकेनमनप्रतीकारः मूलमधिस्त्रीकलेकुरुमाकलहंकल
हंसकलत्रसलीलगतेरणेमदवनेवदवैद्यमणे मरिरमविराङ्मुखंत्रायमयेत २१ साखाकलोमधु
रवादी हंसस्तस्यविशेषणेस्तेकलत्रेस्त्रीतद्वत्सलीलाविलासयुक्तागतिर्यस्याः साकलहंसाकुरु
मदवनेरणेहैवैद्यमणे वद हेमविराङ्मीमलतालीनेनेत्रेमरिरमद्यमुवंशेकंसमयेत २२ मूलपुनर्न
वागैरदारुपथ्याभद्रदंतकश्चिन्नरुहाकषायः दशांघ्रिमिश्रःपरिपेयकरुस्तेनैवामवृद्धरःप्रयोग
२४ साखापुनर्नवावर्षाभूःनागरंकंटी दारुदेवदारुःपथ्याहरितकी निःभातकनिलावा स्त्रिनूरुहा
गुरुवी दशमूलेत्र शोफनाशेयंक्वाथः अरुस्यंनाम्नेपेयम् अथवामूत्रपुरःप्रयोगःगोमूत्रेणगुग्गुलुःपे॥ राज्ञः
यःयोगद्वयम् २४ मूलसल्लकीरुक्षकाससोरुरसिवाग्मार्कपाषाणभेदःस्मर्णीःपरिसेवितंपरि २६

रहेत्सद्योस्मरीडुक्तराम् एलापर्वतनिशिलाजतुकणाश्वगुडेनोन्मिलंयथातंडुलधावनोदकयुतेसा
मूत्रकृच्छ्रापहं २५ साखा कुरुकुटाक्षयोस्त्रियांहंसोकुरंटःशिवारहितकी ग्राम्याकमारग्वधःप
र्णासित्रःडुसारीयवासकः एषांसमाहारद्वैकेनपुंसकत्वेपरिसेवितंक्वाथंकत्वामक्षमासह
पीतेअश्मरीभेदयेत् एलाग्रःपर्वतनिशापाषाणभेदःस्त्रीलाक्षितःक्षारः कणापिप्पली एषांश्वेतपुनर्न
वेनपीतंयवानेदुजोदकेनमूत्रकृच्छ्रापहं नवतियोगद्वयम् २५ मूलवासैलामक्षकाससोमवल्लीकोल
ताक्षैरेरुडुःक्वाथःसक्षमक्षिदुर्जयत्यंतितरांक्वाथमश्मरीकेसरोः कल्कोदारुकाविबंधसंहरेत्का
थोश्मकिलोरुरानंतारग्वधेवेतकीविशिष्टोमक्षान्वितःमूत्रयेत् २६ साखा वासाःएलाग्रः मक्षकंमक्ष
यष्टीक्षमाभेदपाषाणभेदःवपलापिप्पली कोंतीरेकैका ईक्षुरःतालमखंमा एरंडमूलंएषांक्वाथःक्षौ
द्राक्षितपक्षेपयुक्तः कुंथपक्षक्षमरीच्यार्कराक्षतामतिक्षयेनजयति अश्मक्षितिपाषाणभेदःगो
क्षुरःअनंतोयवासकः आरग्वधःकृतमालकः वेतकीहरितकी एतैःक्वाथोमक्षकल्पेपयुक्तः
सहरेमक्षजेविबंधेकफोद्रिक्तःयोगद्वयम् २६ मूलत्रयीशोकुरंटकश्वेतधात्रीकसारास्नासप्तरावणा
श्वेतैःपयसाभिनेदिरचितंयोगघृतंदर्शनम् लिंसप्तदिनंमनुष्यउदसावर्षिःपयःक्षीणमतावं
कंशारद्वंक्षकंदरंतयोगस्यनेत्राभेवेत् २७ साखात्रयोधांकुराबटशुंगाः कुटजःकुटः शोभःप्लक्षः
कः विकसाभंकिंशुकारासाश्विवंशुमक्षतोत्रनविशेषः अरुणश्रीखदिरकंदनंएतैर्दुग्धयुक्तैःकृत
सेनैकार्यम् शोणितेसुखशीतांनात्तयोगद्वयम् २७ मूलदंशुग्राःफलमक्षकोऽलयुतोलेपात्कुष्ठे
हिताशनेभवतिसर्षिष्मत्पयस्याऽनयोर्द्वैकंघृतंक्षीरमस्तूक्षेनसंसहिना
विधिनेवःनेनशमनावक्तुगायासुनंतुखेशाल्कजेनखंदखदिरिसंदरंनवतिकल्पाक्षेगस्यनेत्राक्षायाः २८ मा॰

कांतिदोलोहोयाधनिकंनिहंतिपिप्पिकास्तारुण्यंजालेपनात् हार्यंरक्तमंकुरिकारुक्तिंहिनोमस्ते
णलेपोऽथवा पिप्पलकस्यनवेतरस्यसकृतः पादायुधस्यकुक्कुरम् २८ सारवा शुंठीतायसतक्रुस्तस्यफ
लमक्षाक्षलेनलेपः व्यंगस्यमाशान्मुखकांतिप्रदः लोध्रःप्रियंगवोधनिकंधान्याकं त्रयाणांलेपः
तारुण्यंपिप्पिकाहंति मरुंबिकारुक्तिंशिरोव्रणेलोहरक्तं हार्यम् रुधिरंनिकासनीयम् अथवापुरा
णस्यपिप्पलकस्यतिलखलस्यगौडेनसहलेपःकार्यः अथवापद्मपुष्पस्यकुक्कुटस्यवाकृतः विष्व
ग्लेपः इतिक्रमेणपंचयोगः २८ मूलं तैलेलोफंमंथारंमंडूकंहरेद्धन्वीकरादामहाश्लेष्मामरः शु
ष्कमूलकयुतेविवीरसेसाधितम् तद्विषंक्रिमिरक्तंमंथयतिपाटयतिक्षारधात्री मुस्ताक्षिरकपं
चकोलजरजः संनिपातमुखंगुनाशुण्ठी सारवा अपारमपिलोफंव्यवहरेन्नात्रसंशयं हरीतकीसोंठ
धात्रीसिद्धा माहाश्लेषजेशुंठी अमरोदेवदारुः शुष्कमूलकंपत्रं पर्णासंज्ञानीकल्कः विवा
यांरसस्तासोसिद्धं विष्वंशुंठी किरात तिक्तः किरातः मधवाकु

टजः पाठाप्रः निशाहरिद्रा धावनीकंटकारी मुस्ताप्रः डारुकप्रः
पंचकोलप्रः तद्वत्कं पिप्पलीपिप्पलीमूलं चव्यचित्रकनागरैः पंचकोलमितिख्यातोषारुक्शूर्णितं
बुनासहतद्वत्लोफंनाशनंभवति योगद्वयम् २९ मूललेपंपाठापटोलौषधकुबुकडाडिमशुद्ध
घृतकुष्टैःधान्यलेनप्रपिष्टैः प्रशमयतिनहासमंरोगान्लोषान्पक्वंपत्रं घृतार्कार विल्वमूलेर्त शत्रः
पित्तंपीडितंतत्तोयंकर्णेसंस्रिक्तंद्रवयतिनाकलेकर्णमूलंसमूलम् ४० सारवा पाठाप्रः पटोलप्रः २७

लौषधंशुंठीकवकुटाएरंडमूलंस्त्रीप्रःस्त्रीलोऽनेद्रुद्धःपमाकः कुष्ठप्रः एतैःकोक्किकपिष्टैर्मस्तके।
लेपःसमस्तशिरोव्यथानाशकोभवति पक्वंपीतेरविभवंमर्कटंघृताक्तं अथोकिंशुकापिंडेपुनर्निपी
डितं तत्तोयंकर्णेस्रिक्तं कर्णमूलेद्रवयतिनाशयतिसमूलंनिःशेषम् ४० मूलघृतहरीतकीयुतैक
रसाक्षरसोलकरजःकृमिगंडकंडूतिप्रणाशितः अपहंतिनिशामलकत्रिकुटानिकुसुमकरिपुनिंबघृत
४१ सारवा करसातुलसी तस्याःस्वरसःघृतहरीद्रायुक्तं घृतमरिष्टमुर्ध्वंनयुक्तः लघुरुक्षमग्नेकंडूति
नाशनं अनिलानुलोमविकारान्हंति निक्षुनक्तरिपुनिंबेत्यानुविधक्रिया ४१ मूलक्वाथाः कषायाःगुडि
काघृतानि तैलानिनस्येनियोक्तव्यानि क्षीरासिनीवातविनाशनायक्षीरानुनीरोपरिपंचमूलानि ४२
सारवा वायोरशीतनेदृत्वाभल्लातकेहोषधजिरवमाक्षेद्रंपथ्यत्रयस्तंत्रतंत्रीत्यानुलिखितानापि क्वाथीः
निंबोंतरावृतंबानि ४३ मूलं अमृतंमृतकंसिनासप्तपर्णंतुंबुरुवर्तिपिप्पलंमपाकरोतिसद्यः तरुण
दूर्वानिर्तवीनीलनिर्तवांवरंमतनुस्वरक्तकरीरकतोगः ४४ सारवा अमृतकंगुडूचीत्रिफलंअमृतैरंडसि
तायुक्तंपीतंपित्तंअपाकरोतिदुरीकरोति तत्रहरीतकीनिर्तेविनीस्तीतस्यानिर्तेबांवरंअधोवस्तंतरु
णंशुद्धानाय कदुवकथंमृतः तरुणःअमृतुःकामस्तस्यक्षीरेणसक्षीरीकृतानिस्त्रीपत्रीमूलानिश्रो
गानियस्यः सः ४५ मूलं कफाऽभवतिनोनीकः छिन्नाकाथोमकदरः अर्शोघोजरुतेनैवतंचंगित
मंभवत ४५ सारवा नोनीकः क्षीरंनीतेछिन्नागुडूचीतस्याः कषायःमकदरः मकनिक्षेपयुक्तः क
फाऽभवतीतिकफनाशकोभवति कफमतीतिकफात् अदनकृणे यथावस्ताधःमेतवकं वत्सरेशम।

मैवाधिकरीणी वस्त्रापनयनात्यर्थं तथाधिकारिणः पंक्तिस्यापि अस्यार्थस्त्यक्तमिति भावः अथा
वाकशेति कृतेयम् ४थमूल माणसिनी लोयणं दलाक्षि घृणघृणश्रोतितरासिरमे कफघ्नकोपस
मायथोगो योगोयथातेनतथा न्ययोग्यः ४पस्कगमेमे इतिश्रीमन्मनोहरस्कनुहरिनाथकृतायां
हिकायां क्षयादिरोगप्रतीकारोनामचत्वारिंशोविलासः ॥४॥१८९॥ अथबाजीकरणः कतिचिद्योगास्त्रा
वैकामोद्दीपनीयान्याह ॥मूल॥ तांबुलमक्षकुरुक्षमश्रुकोविचित्राः कातारंस्मरतरुनवविलासवत्यंगा
तानिश्रवणहराणिमिष्टमन्नं क्षीवानांकुनयंतिपेरवाणवह्निम् स्मरवा तांबुलंनः मक्षमर्थं कुरुक्षमश्र
ऊः फलमालाः पुष्पमाहेनसर्वक्रमेधिकब्यग्रहणे विचित्रः चित्रमालाः पुष्पमालानोविशेषणंवा पुनः
कातारंवनम् किंभूतंकरणांतरवः पिप्पलादयोयस्मिन्ततत्नवाविलासिवत्यः सयोवनास्त्रियः गी
तानिश्रवणहराणि शृंगाररसस्यकानि मिष्टान्नंच एतानीक्षीवानीमपपेरवाणवह्निंकुनयंति का
माग्निमुद्दीपयंतिरमूल सहितेन घृतेनमक्षनामक्षकंपरिसेवितेपिवतियोनुपथ्यः नवस्कुरुक्षवंस्कुर
करः सततं वक्रबीजंपूरितोनवति२स्मरवा मक्षकंमक्षकथस्त्री मक्षघृतान्यामालोमश्मश्रुनुपश्मात्पयो
ऽक्षंपिवेत् मनवश्मुरुक्षवंनवयौवनानोस्त्रीणांस्करवकरोनवति मैथुनसामर्थ्यात् किंभूतः वक्र
वीर्यपूरितः अतिवीर्यवेगयुक्तः२ मूल अमृतामूलकत्रिकंटकानोद्विषाशर्करयानिषेवणेन।
अक्षयमरोअपारवीर्यो अतीकेशाअतीतेषुतायनयुः२स्मरवा अमृतागुरुचीं आमलकंधात्रीं त्रि रामः।
कंटकानांगोक्षुरकाणां चूर्णस्यघृतशर्कराभ्यामवलेहेनअतितेः कृतादेकाएतादृशाघनयुः अक्ष २८

शतावरिवरहिताः अमरामरणरहिताः अपारवीर्याः बक्रश्रेतायुक्ताः किंभूताः अतिकेशा अतिकानांमपू
रीतस्याः दृशाः निबुजंबुक वदस्यस्कृतिहोध्यानत्वऽमतपानाग्रहेषु देवेषुप्रवृत्तिरितिभावः२ मूल तद्वर्ष
मर्कटीशोस्करैश्चलितैः शर्करागुडसंमिश्रितैःपाचितैः सेवितैर्वाधिकेमानवोमानिनीमानमुच्छेदयेत्किंपु
नर्यौवने ४स्मरवा तद्वटाबीजं तद्वंगणबीजं घृतिलोके मर्कटीकवबीजं गोस्करश्चत्रयाणांचूर्णशक्करा
ऽक्षतुल्यानेनपीतेनाधिकेपिसेवितम् माननीनांमानंनछेदयेत् पुनः यौवनेसेवितंचेत्किंव्यस्कवं सेव
तेऽतिपरंबक्रकालसस्कमिति ४मूल शुल्कावरीक्षीरयुतांविलासी शुक्लेगतेकंदरैकंदरीणम् त्वता
वदेकोस्मिमयांतसाद्यः शुल्कारतौपश्यकुचद्वयंमे ५स्मरवा रेकंदरविलासीकामुकः क्षीरयुतांशत
वरिशुल्कांकंदरीणांगतेशुक्ले गतावरीअहमयाशुल्कावमेकामयाऽन्यावरंत्वतव्यमिति कुचद्वयं
निबुजंबुकन्यायेनमेसममनयत्पश्य ५मूल चूर्णंघृतक्षौद्रयुतंरसेः स्वैर्विजावतायाबहुधाविदार्याः निषेव्य
माणेनुदितंविलासी दृग्गोगनाभिःसहसारमेति ६स्मरवा विदारीकंदचूर्णंविदारीस्वरसेनबक्रभाजविते।
मक्षघृताभ्यांसहितेदिनेनिषेव्यमाणेनरुहमाणो विलासीकामुकः पुमान्दृग्गोगनाभिःसदृशंमिति अति
शयेनरमते ६मूल सहितंघृतशुक्लयोर्विदारीप्रसवंवरदः वडवरमितंशुक्लाबद्धोपतरुणायते७स्मरवा
तदर्थमितिपारकोयंश्लोकं वडवरकर्षमानम ७मूल सोजाग्यपुष्टिबलपुक्रविवर्द्धनानि किंसंतिनोनु
विमर्दनिरसायणानिकंदर्पवर्द्धनिपरंत्वितायुक्तोऽक्षदृतेनसमकोपिमतः प्रयोगः ८स्मरवा देकंदर्प
वर्द्धनिकामोद्दीपकेचुविबक्रनिरसायणानिसंति परंत्वर्कराघृताभ्यांसदृक्षाभ्यांऽधणानेविमाकोपिप्र

योगोममप्रमतः नमान्यइत्यर्थः ६ इतिवाऊीकरणम् मूल अर्कनाद्रुमहेम्नाद्य अमत्कारकरारसान् यतोननी-
रसान्नोति कामिताकुलकामिनि ६सारवा अर्कनारसान्द्रुमहेकपयामासकिंहतानद्यमत्कारान् तंत्रेषु-
सिद्धान् यस्मान्नीरसानरानन्नोतिनयोनेते ६कोमिताकुलकामिनि कामिनांजवः कामिताया३ः आकु
लास्तैःकामयते ६कामाद्युरैःकाम्यमाने ९ मूल पथ्याकणार्कविषतिंदुकंतिक्तारदरुसवजीस
दृशान्विमर्द्य मूर्सा वुन्नासकलवासरमिषस्कृतः स्याद्विश्वतापदरणोपिनवज्वरघ्नः१० साखा पथ्याहरित-
की कणापिप्पली अर्को अर्कजटा विषतिंदुकः तिंदुकभेदः देतीबीजंऐषालतिक्ताकटुकी दृदत्तनिशोथ
रसःपारदः वलिर्मधुक एतान्समभागान्सेघूर्ण्यधस्करसेनदिनमर्द्यैतद्विश्वातापदरणोनामस्तरसोम
वतिकिंमतोग्निनवज्वरघ्नः तरुणज्वरेपिदेयमितिभावः अस्यवल्लद्वयेआर्द्रकरसेनदेयंपथ्युक्तयु
षः मूल वसुयुग्मभृङ्गैरस्य शृंगवेरसमन्वितम् मुनयुक्तान्वितोनित्यं लोकनायनवासते ११ इतिविश्वता-
पदरणोरसः मूल शूल्वंटंकणगंधकंगलगतंतुत्थंरसंरवर्णरं तालेन्द्यमिरंविमर्द्यघटिकामात्रेक्षरथा
रसैःसृतःस्यात्त्रिगुणेविरचितः श्रीतारिरित्यंस्मतो गुंजाद्वंद्वसितान्वितायुतस्यनाम्नेदंकादिकाद्विज्व-
रान् १२ साखा शुल्वंताम्रभस्म टंकणंप्रः कहार्गाइतिलोके गंधकंप्रः गलगतंविषं तुत्थंप्रः रसपारदं
स्वर्णरूपेनपुनःकृत्यं तालेहरितालं गंधकादिकं शुंधेकार्यं घटिकामात्रेकारवेल्यारसेनमर्द्दयेत् श्रीता-
रिनामस्तोमहादेवकृतः गुंजामात्रेसितार्द्रकाभ्यांसमस्तज्वरे पुदेयम् १३ मूल मरिचबलिहिंगुलैर्ग रामन्
रलपिप्पलीटंकणैः स्फवर्णनवबीजकैःसमलवैर्विनाग्निवधिः ययारसविमर्द्दितैः कनकसुंदरिसुंदरः २९५

स्तोग्रहणिकाज्वरातिसतिवस्त्रीमांद्यापहे १४ साखा मरिचंप्रः वलिर्मधुकः हिंगुलंप्रः गरलंविषं पिप्प
लीप्रः टंकणंकहार्गा स्फवर्णनवबीजकं धत्तूरबीजं एतैःसमलवैःसमांसैः दिनार्द्धविद्धः पहरद्वयंर्य
वद्विकयारसेनमर्द्दितं कनकसुंदरीनामस्सःस्मृतः किंमतोग्रहणिकाज्वरश्रमातिसतिरतीसार
श्रवस्त्रीमांद्यंमन्दीलंतान्यपिहंतीत्येतावत्नाः १५ मूल लोहाभ्रार्कैरसंसमंद्विगुणितंगंधंपचेत्कोजकार्क
टाग्नौमर्दलोनिधायसकलंलोहस्यपात्रेनिधक् सर्वंगोमयमंडलेविनिहितंरात्रेविन्यसेत्सर्योदं क-
दलीदलैर्दृततरंवैद्योग्नरोनिःक्षिपेत् १६ साखा लोहनाम्नाभ्रकनाम्नस्तामनाम्नस्यपारदंशुंठ्यश्वारिसप्तमा
णिगंधकंद्विगुणमात्रं लोहपात्रेनिधायबदरीकाष्ठस्यधर्मेमापचेत् पक्वागोमयोपलिप्तायांभूमौक
दलीपत्रंसंस्थाप्यतस्योपरिसंक्षिप्य पुनःतस्योपरिकदलीपत्रंनीत्वाक्षिपेत् एवंसिद्धः पंचामृतपर्पटीना-
मरसोग्रहण्यादीनांमात्राकोनवति १७ मूल क्षात्वंद्वामृतपर्पटीग्रहणिकायस्त्रातिसारज्वरस्त्रीकृच्छां
कुक्षाध्मानपित्तगुल्मकृमींद्यविचूर्णिनी ग्रहण्यामनुपानेतु हिंगुसैंधवजीरकम् जीरकंपांडुगरलंयोनि
रोगेषुसंयुक्तः १८ इतिपंचामृतपर्पटीरसः मूल वत्सादित्यजीरोषणगरलवाल्मीकवह्नित्वक्कायवि-
ल्वाम्रकपित्थजंबूजलिताम्लीकवरसैःयथोत्तरोत्तरसंस्तिमरनिकरंयामिनिनवंहरतीतिताः मूलान्यखिलमेन
लज्जानिर्मथितं १९ साखा वत्सादित्यविषाजीरकंप्रः व्योषणमरिचं गरलंविषं वाल्मीकंहिंगुवह्नेचित्र
कं सकलमेषांचूर्णराजरसेनद्रवकल्पंमितावटीगुटिकाकार्याः मूलानिरेति अनिलंवातरोगंवह्न
लग्नानि अग्निमांद्यंनिरेति २० मूल समानभागेवलिमूलबीजं तयोःसमानं कनकस्यबीजम् धत्तूर-

वैद्यजीवनतैलेनविमर्द्यसम्यक्कविलासिनीवल्लजनामधेयः १७ साध्वा वलिंधकः मूलिबीजंपारदं वैसमप्रमाणेध
२७ सूरबीजंद्वयोस्कल्यम् धत्तूरतैलेनाविमर्द्दनीयः विलासिनीवल्लजोनामसतोभवति अस्यवल्लद्वयंसि
तायुतोमेहसमूहहारी वीर्यस्यबंधंकुरुतेनरेण निहंतिदर्पंवल्लजीवना नाम १८ तयासदृमेहानहं
ति वार्यस्तंभवंकरोति त्रिगुंजाबलवल्लते १७॥ अथकतिपयद्रोगेषुमुख्योषधद्रव्याणिलिख्यंते मूल १
मूलेदिगुंघृतान्वितमक्षयुताकंधरापुराणज्वरे वातेसाऽपरसोनकः क्वसनकेक्षौद्रान्वितंभूषणम् त्रीः
तेवाबलाताद्रवंसमरिचंमेहेवरासोपजा दोषाणांत्रितयेनपानसुचितंसक्षौद्रमौद्रंकम् १९ साध्वा
मूलरोगेघृतेनसहदिगुनापेयम् पुराणज्वरेएकविंशाहनातीतेमक्षनासहपिप्पलीयोग वातरोगेघृतसंयु
नयोगः क्वसनकेत्रयूषणंत्रिकटुकं मक्षनायोगयुतोयोगः नीतिनीतांगमरिचंतांबूलयोगः प्रमेहत्रिफ
लासितायोगः १९० घनपर्पटकंज्वरेग्रहिण्यां मधुतैहेमगरेवमीषुलाजा कटजांतिसतोवर्षाभूपिल्लगु
दकीलेषुनलः कमोकृमिघ्नः २० ज्वरेमुस्तापर्पटंच ग्रहिण्यांमधुतंतक्रं गरेविषेहेमस्वर्णेचर्षिषुलाजाश्च
तिसतोअतीसारे कुटजः रक्तपित्तेवासकः गुदकीलेषुचित्रकः कृमिरोगेविडंगः २१ मूलनारायणंनऊंतः
रेऊंवरेणयुक्ता नारायणंनऊंतरेपवनेनयुक्ता नारायणंनऊंतरेनवनीतियुक्ता नारायणात्परं तरं
नहिकिंचिदस्ति २२ साध्वा रतिसंबोधनेहेऊंवरेणयुक्तान्द्ररोगिणः नारायणनामवर्णंनऊंतः हेपवने
नयुक्तावातरोगिणः नारायणनामतैलंनऊंतः हेनवनीतियुक्ताः संसारनष्टयुक्तानारायणंर्ह्रींनऊंतः शमः
यतःपरंरोगेनारायणवर्णात्परंनत्कष्टंकिमपिनास्ति वातरोगेनारायणतैलात्परंनत्कष्टंकिमपिना। २३

स्ति संसारेरोगेईश्वरात्परतरंकिमपिनास्ति २१ मूल आयुर्वेदविद्योद्धारसमर्थेधन्वंतरिः केवलं श्रीमागा
निविद्योद्धिवाकरस्कंधंनोधित्रियामार्यतः तत्कंसः कविताबतांमतिमतांमूर्द्धन्यसंज्ञाभूषणं कांतोत्कर्षंकृतवै
द्यजीवनमिदंजोलिंबराजकविः २२ टीका जोलिंबराजः कविःवैद्यजीवनंनामग्रंथंअकृतवत्कारेत्यर्थः क
याकांतोत्कर्षाकांतास्त्रीतद्वनाकारेण किंभूतोजोलिंबराजः आयुर्वेदेति यद्वाआयुवेदयतिज्ञापयति
प्रकृतेर्ज्ञानरसायन इतारिष्टाद्युपदेशादित्यायुर्वेदः वैद्य ग्रास्तंतस्यवक्ष्यामिवाक्यानितेषांनऊंविचारः
अनेकवादिवंदमतमुद्धृत्यस्वमतस्थापनंतत्समयेकेवलधन्वंतरिः पुनःगानविद्योगीतशास्त्रज्ञानेभीमा
अवधिः भरतन्याख्यादिवेत्ता पुनर्दिवाकरोनामतत्पितासएवस्कंधोनोधरः अमतसागरस्तस्यत्रियामाया
तिभ्रंशः पुनः कवितावतांउत्संसः शिरोभूषणं पुनः मतिमतांबुद्धिमतांभूमूर्द्धन्याऊा पुनः सज्ञाभूषणं अथ
वामतिमतांमतिकवितावतांविशेषणम् पुनः भूमूर्द्धन्याशब्दोसज्ञाभूषयति अनेककविताप्रस्तावबादिभि
शेजय नीत्येवंभूतः २२।२१ इतिश्रीमन्मनोहरस्कंधनामोस्वामिनाहरिनाथकृतायांवैद्यजीवनटीकायां
षंढमोविलासः५ श्रीमन्मूपतिविक्रमाद्गणनाखंरंध्रभूमिसंख्येऽब्देनिःरमासेश्रावणकेसितेष्टमतिथौऽव
रेहिमांशोरियम् टीकावैद्यकजीवनस्यरचिताश्रीनाथगोस्वामिनि प्रेतस्तेतटमाश्रितेकुरुपुरेश्रीयां
जिषज्जिःसदा २ संवत्१८८४शाके १७४२प्रवर्त्तमाने मासाश्वयुजमासेशुक्लपक्षे चतुर्दश्यां रविवासरेरे
मविजय महाआनंदेन इयंवैद्यजीवनस्यपुस्तिकाजोपद्काममिताऽहाऊेलोरंववर्द्धरंगे जोलोपि
रंगिरस्य तवालजिभेरीस्थिता वरतोवटतोनर१श्रीकृष्णेनतत्र कृतवरावदनयो।कर्णाभस्कर्णो
जनधि

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

वैद्यजीवना
टीकापत्रा
२१

डाक्टर भाऊ दाजी लाड पुरस्कार
DR BHAU DAJI
MEMORIAL

रामबंड
२१